

Dobne razlike u označavanju likova u dječjim pričama

Mihanović, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:158:908323>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Dobne razlike u označavanju likova u dječjim pričama

Lucija Mihanović

Zagreb, rujan, 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Dobne razlike u označavanju likova u dječjim pričama

Lucija Mihanović

izv. prof. dr. sc. Gordana Hržica
dr. sc. Sara Košutar

Zagreb, rujan, 2023.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad **Dobne razlike u označavanju likova u dječjim pričama** i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Lucija Mihanović

Mjesto i datum: Zagreb, rujan, 2023.

ZAHVALA

Zahvaljujem mentorici izv. prof. dr. sc. Gordani Hržici i sumentorici dr. sc. Sari Košutar na vodstvu i savjetima kojima su mi olakšale pisanje ovog rada.

Hvala mojim roditeljima na nesebičnoj ljubavi, bezuvjetnoj podršci i svemu što su dali svojoj djeci kako bi jednog dana bili ljudi.

Hvala mojoj braći i sestrama koji mi donose radost, pružaju oslonac, razumijevanje i savjet, sve ono što osobu izgradi i ispuni. Uz vas nikad nisam sama.

Hvala mojim prijateljima na svim uspomenama i trenutcima zajedništva te na podršci koju mi uvijek pružaju.

Hvala Bogu u kojem je sva moja snaga i mir, Onome koji svemu daje smisao.

Dobne razlike u označavanju likova u dječjim pričama

Lucija Mihanović

izv. prof. dr. sc. Gordana Hržica

dr. sc. Sara Košutar

SAŽETAK

Pripovijedanje je složena jezična vještina koja zahtijeva usklađivanje više aspekata jezične proizvodnje. Kao takva pruža velik broj važnih informacija o jezičnim i pragmatičkim sposobnostima. Jedna od njih odnosi se na referiranje; označavanje različitih likova u pričama. Pri tome se razlikuju tri funkcije referiranja: uvođenje, održavanje i ponovno uvođenje likova. Cilj ovog rada bio je utvrditi postoje li dobne razlike u uspješnosti prikladnog označavanja likova s obzirom na tri referencijalne funkcije te tako istražiti razvoj pripovjednih sposobnosti u hrvatskom jeziku. U istraživanje su bile uključene tri skupine ispitanika: 30 šestogodišnjaka, 30 osmogodišnjaka i 30 desetogodišnjaka. Analizirane su dječje priče prikupljene uz pomoć slikovnog materijala iz hrvatske inačice MAIN-a; Višejezičnog instrumenta za ispitivanje pripovijedanja. Izračunati su udjeli neprikladnih referiranja te najčešće upotrebljavana jezična sredstva za pojedinu funkciju. Rezultati pokazuju kako je referiranje svih triju dobnih skupina u hrvatskom jeziku slično. Djeca relativno malo griješe prilikom označavanja likova što upućuje na ovladanost ovom vještinom. Iz deskriptivnih rezultata vidljive su razlike između pojedinih funkcija. Dok su u uvođenju i održavanju likova sve tri dobne skupine uspješne, u funkciji ponovnog uvođenja likova pronađene su razvojne tendencije; udio neprikladnih referiranja opada s porastom dobi. Zanimljiv podatak je i da djeca s porastom dobi sve više upotrebljavaju neodređeni oblik imenice prilikom uvođenja likova kako bi naznačili novu informaciju, što je u hrvatskom jeziku neobavezno. Ovo istraživanje donosi informacije o još uvijek nedovoljno istraženom razvoju sposobnosti referiranja u hrvatskom jeziku, ukazujući pritom i na neke međujezične razlike. Istovremeno, ima važne implikacije i na logopedski rad čiji je ključan dio upravo procjena pripovjednih sposobnosti.

Ključne riječi: pripovijedanje, označavanje likova, dobne razlike, funkcije referiranja

Age differences in character reference in children's narratives

Lucija Mihanović

Associate Professor Gordana Hržica, PhD

Sara Košutar, PhD

ABSTRACT

Narration is a complex language skill that requires coordination of multiple aspects of language production. As such, it provides a large number of important information about language and pragmatic skills. One of these skills is referring; marking different characters in stories. When it comes to referring, three reference functions can be distinguished: introduction, maintenance and reintroduction of characters. The goal of this study was to determine whether there are age differences in appropriate character reference with regard to the three reference functions and thus to investigate the development of narrative skills in Croatian language. Three groups of subjects were included in the research: 30 six-year-olds, 30 eight-year-olds and 30 ten-year-olds. Children's narratives that were analysed were collected with picture materials from the Croatian version of MAIN; Multilingual Assessment Instrument for Narratives. The proportions of inappropriate references and the most frequently used linguistic devices for a particular function were calculated. The results show that the referencing of all three age groups in the Croatian language is similar. Children make relatively few mistakes when referring to characters, which indicates mastery of this skill. The descriptive results show differences between individual functions. While all three age groups are successful in the introduction and maintenance functions, developmental tendencies were found in the reintroduction function; the proportion of inappropriate references decreases with increasing age. It is interesting to note that, with increasing age, more children use the indefinite form of the noun when introducing characters to indicate new information, which is not obligatory in the Croatian language. This research provides information about the development of reference skills in the Croatian language, a subject that is still insufficiently researched, while simultaneously pointing out some cross-linguistic differences. At the same time, it has important implications on speech and language pathology practice, the key part of which is the assessment of narrative abilities.

Key words: narration, character reference, age differences, reference functions

SADRŽAJ

1.	UVOD	1
1.1.	PRIPOVIJEDANJE.....	1
1.2.	VAŽNOST PRIPOVIJEDANJA	1
1.3.	PRAGMATIKA PRIPOVIJEDANJA	3
1.4.	REFERIRANJE.....	4
1.5.	RAZVOJ REFERIRANJA	5
1.6.	O ČEMU OVISI USPJEŠNO REFERIRANJE?.....	9
1.7.	REFERIRANJE U HRVATSKOM JEZIKU	11
2.	CILJ ISTRAŽIVANJA	13
2.1.	ISTRAŽIVAČKA PITANJA	14
2.2.	HIPOTEZE.....	14
3.	METODOLOGIJA.....	15
3.1.	UZORAK ISPITANIKA	15
3.2.	MATERIJALI.....	16
3.3.	POSTUPAK.....	16
3.4.	ANALIZA PODATAKA	17
3.5.	OBRADA PODATAKA	19
4.	REZULTATI	20
4.1.	UKUPAN BROJ REFERIRANJA	20
4.2.	UKUPAN UDIO NEPRIKLADNIH REFERIRANJA	21
4.3.	UDIO NEPRIKLADNIH REFERIRANJA U FUNKCIJI UVOĐENJA LIKOVA.....	22
4.4.	UDIO NEPRIKLADNIH REFERIRANJA U FUNKCIJI ODRŽAVANJA LIKOVA	22
4.5.	UDIO NEPRIKLADNIH REFERIRANJA U FUNKCIJI PONOVRNOG UVOĐENJA LIKOVA	23
4.6.	JEZIČNA SREDSTVA RABLJENA ZA FUNKCIJU UVOĐENJA LIKOVA.....	24
4.7.	JEZIČNA SREDSTVA RABLJENA ZA FUNKCIJU ODRŽAVANJA LIKOVA	24
4.8.	JEZIČNA SREDSTVA RABLJENA ZA FUNKCIJU PONOVRNOG UVOĐENJA LIKOVA	25
4.9.	KVALITATIVNA ANALIZA.....	27
5.	RASPRAVA.....	28
5.1.	UKUPAN BROJ REFERIRANJA	28
5.2.	UDJELI NEPRIKLADNIH REFERIRANJA S OBZIROM NA POJEDINU FUNKCIJU ..	28
5.3.	JEZIČNA SREDSTVA RABLJENA ZA POJEDINU FUNKCIJU.....	32
5.4.	KVALITATIVNA ANALIZA.....	33

5.5.	MEĐUJEZIČNE RAZLIKE	34
5.6.	OGRANIČENJA I SMJERNICE ZA DALJNJA ISTRAŽIVANJA	36
6.	ZAKLJUČAK	37
7.	LITERATURA	39

1. UVOD

1.1. PRIPOVIJEDANJE

Pripovijedanje ili naracija iznošenje je niza stvarnih ili izmišljenih povezanih događaja. Aksu-Koç i Aktan-Erciyas (2018) priču ili narativ definiraju kao iznošenje slijeda temporalno i kauzalno povezanih stvarnih ili izmišljenih događaja organiziranih oko određene teme i motiviranih kognitivnim i afektivnim stanjima uključenih likova. Razvoj ove jezične vještine započinje rano. Već od rođenja djetetov jezični razvoj odvija se kroz sudjelovanje u interakciji s drugim, iskusnijim govornicima. Spomenute interakcije djecu uče značenju, strukturi i uporabi jezika, što se obično izražava u obliku razgovora, a s oko tri ili četiri godine djeca se počinju koristiti jezičnim oblikom pripovijedanja (Stadler i Ward, 2005). Dok djeca sazrijevaju, razvija se i jezična struktura njihovih priča, kako u produktivnosti, tako i u sintaktičkoj složenosti (Mäkinen i sur., 2014). Razvoj pripovjednih vještina traje sve do rane školske dobi. To i sur. (2010) u svom istraživanju navode kako su se pripovjedne vještine kod djece, mjerene parametrima semantike, sintakse, uporabe veznika i vještine referiranja, poboljšavale i tijekom školskog razdoblja; čak do deset i jedanaest godina.

1.2. VAŽNOST PRIPOVIJEDANJA

Priča kao žanr značajna je ne samo zbog svojih jezičnih obilježja, već i zbog kognitivne, socijalne i kulturne uloge koju zauzima u životu govornika i slušatelja (Cortazzi, 1994). U svakodnevnoj komunikaciji, pripovjedne sposobnosti omogućavaju objašnjavanje događaja te pričanje priča i osobnih iskustava drugima (Mäkinen i sur., 2014). Isto tako, brojna istraživanja podupiru upotrebu pripovijedanja kao učinkovitog oblika jačanja vještina usmenog jezika jer priče zahtijevaju složeniju razinu jezika nego svakodnevni razgovor. Za razliku od svakodnevnog razgovora, priča mora imati jasno određenu strukturu, ali i povezanost različitih dijelova. Kako bi slušatelju opisao određeni događaj, govornik mora upotrebljavati određen vokabular i prikladno se koristiti zamjenicama i veznicima u povezivanju događaja, stoga priče pružaju djeci priliku za razvijanje viših razina jezika (Stadler i Ward, 2005). Nadalje, pripovijedanje predstavlja važan most prema kasnijoj pismenosti. Prema Heilmann, Miller i Nockerts (2010), pripovjedne vještine potencijalno igraju ključnu ulogu u stvaranju podloge izvođenju akademskih zadataka više razine. Griffin i sur. (2004) proveli su istraživanje u kojem

su proučavali odnos između govornog diskursa predškolaca i njihovih kasnijih vještina čitanja i pisanja. U dobi od pet godina procijenjene su vještine govornog jezika (pripovijedanje i izlaganje), a u dobi od osam godina procijenjeno je razumijevanje pročitano g teksta i pisanje. Pripovjedne vještine pokazale su se kao značajan prediktor vještina čitanja i pisanja. Ovi rezultati upućuju na važnu ulogu pripovijedanja u jačanju razvoja rane pismenosti. U mnogim drugim istraživanjima također je pronađena povezanost vještina pripovijedanja sa kasnijim vještinama čitanja i pisanja, matematičkim postignućima i socijalnom kognicijom (Botting, 2002; Norbury i Bishop, 2003; Reese i sur., 2010; Fernández, 2013; Dickinson i McCabe, 2001; O'Neill, Pearce i Pick, 2004; Wellman i sur., 2011). Prema Botting (2002), usmene priče mogu pružiti informacije o riziku za teškoće čitanja i pisanja te dati uvid u načine na koje terapija može poticati razvoj tih vještina. Isto tako, pružaju mogućnost istraživanja teorijskih postavki o povezanosti jezika i socijalne kognicije (Norbury i Bishop, 2003). Važnost pripovijedanja ogleda se i u brojnim mogućnostima koje nam pruža analiza priča u kliničke i istraživačke svrhe. Naime, tijekom pričanja priče djeca moraju izvršavati nekoliko zadataka istovremeno ili uzastopno: organizirati priču prema narativnoj shemi, odabrati prikladan vokabular, rasporediti različite sintaktičke strukture kako bi stvorili priču te prikladno rabiti izraze referiranja i veznike u svrhu stvaranja koherentne cjeline. Iz svega navedenog može se zaključiti da procjena pripovijedanja osigurava veliku količinu različitih informacija o jezičnim sposobnostima (To i sur., 2010). Moguće je i uspoređivanje većeg broja jezičnih vještina djeteta, uključujući gramatičke vještine, tečnost, strukturu priče te čak pragmatičke sposobnosti (Botting, 2002). U longitudinalnom istraživanju djece s jezičnim poremećajem (Bishop i Edmundson, 1987), autorice su provele bateriju jezičnih testova u dobi od četiri, četiri i pol te pet i pol godina. Ishod (dobar ili loš) se mogao predvidjeti sa 90% preciznosti na temelju mjera koje su uzete s četiri godine, a najbolji prediktor bila je upravo sposobnost pripovijedanja prema slikovnom predlošku. Postoji značajan broj normativnih podataka koji jasno pokazuju razvojnu putanju u pripovjednim vještinama, stoga se priče mogu upotrebljavati prilikom usporedbe jedne populacije tijekom vremena ili više populacija međusobno (Botting, 2002). Procjena pripovijedanja pruža uvid u komunikacijske teškoće djece s jezičnim poremećajima i djece s poremećajem spektra autizma (Norbury i Bishop, 2003). Ispitivanjem pripovjednih sposobnosti dobivaju se jezični parametri koji odražavaju dobne razlike u jezičnom razvoju djece te su pouzdan indikator jezičnih teškoća, što upućuje na opravdanost šire primjene u istraživačkom i kliničkom radu (Kelić, Hržica i Kuvač Kraljević, 2012). Pripovijedanje zahtijeva visoku razinu pragmatičkih vještina te je formalnije od razgovora, a kao takvo pruža mogućnost razlikovanja podskupina djece s komunikacijskim teškoćama: skupina s primarno jezičnim teškoćama

(razvojni jezični poremećaj), pragmatičkim teškoćama (pragmatički poremećaj) ili teškoćama u oba područja (autizam) (Botting, 2002). Iz svega navedenog može se zaključiti da procjena pripovjednih sposobnosti može biti osnova za dobivanje vrijednih informacija o komunikacijskom i jezično-govornom statusu osobe te kao takva uvelike doprinijeti logopedskom radu.

1.3. PRAGMATIKA PRIPOVIJEDANJA

Aksu – Koç i Aktan Erciyees (2018) ističu kako u podlozi uspješnog pripovijedanja stoje tri vrste znanja: konceptualno, lingvističko i pragmatičko znanje. Konceptualno znanje odnosi se na znanje o događajima, odnosno scenarijima (engl. *script*), a uključuje i mogućnost uspostavljanja uzročno-posljedičnih veza između događaja i shvaćanja okolnosti u kojima se oni odvijaju. Lingvističko znanje odnosi se na uporabu gramatičkih znanja na razini većoj od klauze (engl. *clause*) u svrhu postizanja kohezije diskursa, odnosno ostvarivanja izravnih jezičnih veza koje omogućuju stvaranje strukture u pripovjednom tekstu. Pragmatičko znanje omogućuje određivanje sadržaja priče ovisno o slušateljima te jasno referiranje do kojeg dolazi uslijed odabiranja prikladnih jezičnih oblika. Kako bi se ostvarila pragmatika priče potrebno je da osoba ima razvijenu teoriju uma, ali i odgovarajuć kapacitet radnog pamćenja. Tijekom opisivanja različitih događaja govornik mora zauzeti perspektivu više različitih likova kako bi objasnio njihovo ponašanje. Dakle, vrlo je važno uočavanje i razumijevanje unutarnjih stanja tih likova. Fernández (2013) navodi kako su za pričanje priče ključne upravo pragmatičke vještine i razumijevanje uloge mentalnih stanja u predviđanju i objašnjavanju ponašanja. Pragmatika se može sagledavati kroz nekoliko aspekata. Adams (2002) ističe neke od elemenata pragmatike jezika koji se mogu promatrati narativnom analizom, a to su koherencija, kohezija, referiranje i informativnost, pretpostavljanje i uporaba prenesenog značenja. Mäkinen i sur. (2014) spominju referencijalnu koheziju i sadržaj događaja. Koherencija i kohezija ističu se kao važne značajke kojima dijete mora ovladati prilikom pripovijedanja. Koherencija podrazumijeva vremensko-uzročnu strukturu sadržaja priče (svaka priča ima zaplet, vrhunac i ishod), dok je kohezija komplementarna, ali strože lingvistička značajka koja se odnosi na jezične alate koji povezuju nizove rečenica u smislenu cjelinu (Karmiloff-Smith, 1985). Halliday i Hasan (1976) navode da se koncept kohezije odnosi na povezanost značenja koja postoje u tekstu. Kohezija se javlja kada interpretacija nekog elementa diskursa ovisi o interpretaciji drugog elementa. U vidu kohezije objašnjavaju i uspostavljanje anaforičkih

odnosa, koji su po definiciji tip odnosa u kojem je interpretacija drugoga oblika riječi uvjetovana interpretacijom prvoga.

1.4. REFERIRANJE

Referiranje je ključna sposobnost kojom dijete mora ovladati tijekom razvoja proizvodnje priče. Hendriks, Koster i Hoeks (2014) opisuju referiranje kao temeljnu funkciju jezika koja nam omogućuje da govorimo o svijetu koji nas okružuje, odnosno da drugima ukazujemo na pojave o kojima pričamo. Važan je dio već spomenute kohezije priče. Referencijalna kohezija podrazumijeva povezivanje elemenata koji se više od jednog puta pojavljuju u priči, pri čemu se najčešće radi o likovima priče (Colozzo i Whitely, 2014). Upotreba kohezivnih elemenata smanjuje zalihost u komunikaciji i traži od sugovornika da donosi određene zaključke, a kako bi se kohezivni elementi mogli rabiti ili razumjeti, između sugovornika mora postojati podloga zajedničkog znanja, što ukazuje na snažnu kognitivnu dimenziju kohezije (Adams, 2002). Prilikom referiranja na likove priče, djeca ih moraju precizno označiti prikladnim jezičnim oblikom koji će biti jasno razumljiv. Prikladan odabir riječi za označavanje likova ukazuje na ovladanost pragmatičkim načelom organiziranja kohezivne priče. Aksu-Koç i Nicolopoulou (2014) objašnjavaju da, kako bi slušatelj mogao znati o čemu govornik pripovijeda, likovi moraju biti prikladno uvedeni kao novi sudionici radnje, ponovno uvedeni kao nedavno spomenuti te održavani kao poznati sudionici. Istovremeno, govornik mora znati kako različite likove jasno razlikovati jedne od drugih. Prema tome možemo izdvojiti tri glavne funkcije referiranja kojima označavamo likove u priči: uvođenje, održavanje i ponovno uvođenje likova. Prema Colozzo i Whitely (2015), funkcija uvođenja likova uključuje referiranje na novu informaciju te kao takva zahtijeva jezične oblike koji označavaju nešto novo i imaju najnižu razinu pretpostavljanja, kao što su neodređene imenice. Održavanje prethodno spomenutih likova obično se ostvaruje oblicima koji imaju višu razinu pretpostavljanja, kao što su zamjenice ili ispuštene zamjenice, dok se ponovno uvođenje likova ostvaruje oblicima veće referencijalne snage, kao što su određene imenice. Gagarina i Bohnacker (2022) objašnjavaju pojam dostupnosti referenta koji predstavlja njegov status u diskursu. Dostupnost ovisi o tome koliko se nedavno lik prethodno spominje, koliko se često lik spominje, spominje li se ranije ili kasnije u priči, radi li se o glavnom ili sporednom liku, je li lik u ulozi subjekta ili objekta te postoje li drugi likovi u priči. Referent, u ovom slučaju određeni lik u priči, može tijekom pripovijedanja biti jače ili slabije aktiviran (dostupan) u mentalnoj reprezentaciji slušatelja.

Ovisno o tome, govornik, kako bi prikladno označio likove, bira jezična sredstva koja odgovaraju njihovoj dostupnosti. Međutim, jezici se međusobno razlikuju s obzirom na oblike koji se upotrebljavaju kako bi se naznačila nova ili već poznata informacija. Prema Aksu-Koç i Nicolopoulou (2014), u nekim jezicima upotrebljavaju se lokalne oznake za imenske fraze (određeni ili neodređeni član), dok se u drugima rabe globalne oznake koje uključuju čitave fraze (redosljed riječi, padež). Engleski, francuski, njemački i grčki upotrebljavaju određene i neodređene članove kako bi označili razliku između nove (uvođenje) i poznate (ponovno uvođenje) informacije. Kineski, turski i finski u istu svrhu rabe redosljed riječi, sa ili bez oznake za padež. Hržica i Kuvač Kraljević (2022) navode da u nekim jezicima, uključujući i hrvatski, ne postoje određeni i neodređeni članovi, pa se na taj način ne može promatrati razlika između funkcije uvođenja i ponovnog uvođenja likova. U hrvatskom jeziku obično se za uvođenje i ponovno uvođenje rabe imenice, a za održavanje zamjenice. Za održavanje se zamjenice mogu i ispustiti (ispuštene zamjenice) što je također gramatički prihvatljivo.

1.5. RAZVOJ REFERIRANJA

Dječja sposobnost uvođenja, održavanja i ponovnog uvođenja likova u priču razvija se postupno. Mlađa djeca često u svrhu referiranja upotrebljavaju neprikladne strukture koje se ne mogu jasno interpretirati. U početku djeca proizvode nizove rečenica od kojih je svaka ispravna na rečeničnoj razini, a kasnije tijekom razvoja dolazi do privremenog narušavanja točnosti jasnog referiranja zbog pojave strukture diskursa koja dovodi do povezivanja rečenica (Karmiloff-Smith, 1985). Razvoj referencijalne preciznosti razvija se usporedno s povećanjem kronološke dobi (Mäkinen i sur., 2014). Pokazano je da se, unatoč ranoj uporabi različitih oblika koji služe za referiranje, njihova kohezivna funkcija razvija relativno kasno. Berman i Katzenberg (1998) u svom su istraživanju pokazali kako su odrasli ispitanici i desetogodišnjaci u svojim pričama jasno označavali likove. Međutim, predškolci su uspješno održavali likove u samo 27,5% slučajeva. Pri tome u 15% slučajeva kod četverogodišnjaka, 23% slučajeva kod petogodišnjaka te 44,3% slučajeva kod šestogodišnjaka, što upućuje na razvojnu putanju sposobnosti prikladnog referiranja. U istraživanju koje je provela Serratrice (2008), uspoređivao se izbor riječi za referiranje kod predškolske djece, školske djece i odraslih govornika. Pokazano je kako su petogodišnjaci i šestogodišnjaci bili uspješniji od trogodišnjaka u odabiranju prikladnih izraza za referiranje. Potaknuta razvojem kognitivnih i jezičnih sposobnosti, djeca između treće i četvrte godine postaju sve bolja u pripovijedanju te usvajaju

jezična sredstva kohezije, kao što su zamjenice i veznici (Chang, 2004). Berman (2009) također objašnjava kako se već trogodišnjaci i četverogodišnjaci koriste različitim jezičnim oblicima za referiranje te ih mogu prikladno rabiti na lokalnoj razini izoliranih rečenica. Međutim, treba im nekoliko godina da savladaju prikladno referiranje na globalnoj razini, odnosno kroz cijeli diskurs. Autorica navodi da predškolci u svojim pričama zamjenice upotrebljavaju deiktično i bez uzimanja u obzir perspektive slušatelja, a ne kao način postizanja kohezije u vidu anafore. Na primjer, kod pripovijedanja potaknutog slikovnim materijalom, djeca održavaju likove pokazivanjem na sliku te se oslanjaju na deiktičke izraze kao što su „ovo“, „sada“, „ovdje“ ili nasumično rabe određene i neodređene oblike. Nadalje, naglašava da se produženo vrijeme usvajanja sposobnosti referiranja ne može objasniti isključivo složenošću lingvističke strukture. Naime, referiranje je kognitivno zahtjevna domena koja uključuje sposobnosti koje se razvijaju kasnije, kao što su pamćenje, razlikovanje nove i poznate informacije, razumijevanje zajedničkog znanja i sposobnost pružanja dovoljno jasnih, ali ne i redundantnih informacija o referentu. Dakle, usklađivanje i istovremeno kodiranje svih navedenih elemenata prikladnim jezičnim oblicima za djecu predstavlja izazovan zadatak, čak i u školskoj dobi. Prema Chang (2004), djeca u dobi od pet i šest godina obično proizvode sve duže i bolje organizirane priče. Isto tako, u tom razdoblju postaju sve vještija u uporabi odnosnih i vremenskih jezičnih oblika. Colozzo i Whitely (2014) navode kako istraživanja djece govornika engleskog, francuskog i njemačkog jezika pokazuju da se sposobnost prikladnog uvođenja likova povećava iz predškolskog u školsko razdoblje. U svom istraživanju promatrale su učinak funkcije referiranja i dobi na prikladnost označavanja likova u usmenim pričama djece govornika engleskog jezika. Funkcija i dob utjecali su na prikladnost koja je bila lošija kod djece u vrtiću u usporedbi s djecom koja su pohađala prvi i drugi razred. S obzirom na velik broj čimbenika koji utječu na izbor riječi za referiranje, možemo pretpostaviti da sve tri funkcije referiranja nisu jednako složene. U svom istraživanju Aksu-Koç i Nicolopoulou (2014) usporedili su tijekom usvajanja triju funkcija referiranja kod predškolske djece. U ispitivanju su sudjelovali govornici tipološki različitih jezika: engleskog, grčkog i turskog. Dok engleski i grčki imaju obavezni sustav određenog i neodređenog člana, ta razlika se u turskom označava redom riječi i padežom. U sva tri jezika, predškolci su bili najuspješniji u funkciji održavanja, zatim u funkciji ponovnog uvođenja, a najmanje uspješni bili su u funkciji uvođenja likova. Drugim riječima, najveći broj prikladnog referiranja kod najvećeg broja djece bio je ostvaren za funkciju održavanja likova. Rezultati su potvrdili pretpostavku da će se prikladnost javiti ranije za funkciju održavanja, zatim za funkciju ponovnog uvođenja, a na kraju za funkciju uvođenja likova. Hickmann i Hendriks (1999) u svom su istraživanju ispitivale djecu govornike engleskog, francuskog,

njemačkog i mandarinskog, od četiri do deset godina. Djeca su upotrebljavala prikladne određene oblike za ponovno uvođenje likova, i to sve češće s porastom dobi. Upotrebljavala su zamjenice za održavanje likova u istoj mjeri za sve dobne skupine. To upućuje na to da je predškolicima lakša funkcija održavanja likova, dok se ponovno uvođenje likova razvija tijekom ranog školskog razdoblja. Colozzo i Whitely (2014) provele su istraživanje u svrhu određivanja prikladnosti referiranja za funkcije uvođenja, održavanja i ponovnog uvođenja likova u pričama kod djece govornika engleskog jezika. Najviše prikladnih referiranja za sve dobne skupine bilo je za funkciju održavanja, a zatim za funkciju uvođenja i ponovnog uvođenja likova. Iz toga slijedi da je djeci najlakša funkcija bila održavanje likova, dok se ponovno uvođenje likova pokazalo kao teže od uvođenja likova, ali samo u priči u kojoj su djeca sveukupno bila manje uspješna u prikladnom referiranju. Prikladnost je bila niža kod vrtićke skupine u usporedbi s prvim i drugim razredom, što upućuje na to da su se starija djeca jasnije referirala od mlađe. Sposobnost prikladnog uvođenja likova poboljšavala se od predškolskog do ranog školskog razdoblja. Autorice navode da je svaka funkcija referiranja određena vlastitim parametrima po kojima se može smatrati prikladnom, što znači da sve tri funkcije nisu jednako teške za djecu. Uspješno ponovno uvođenje likova temelji se na pragmatičkim sposobnostima i radnom pamćenju više od ostale dvije funkcije. Dakle, očekuje se veća prikladnost za funkciju održavanja likova za razliku od funkcija uvođenja i ponovnog uvođenja likova, koje se razvijaju kasnije. Istraživanje Wong i Johnston (2004) također je uzelo u obzir sve tri funkcije referiranja kod trogodišnjaka, petogodišnjaka, sedmogodišnjaka i dvanaestogodišnjaka koji su bili izvorni govornici kantonskog jezika. Sve četiri dobne skupine bile su najuspješnije u funkciji održavanja, zatim uvođenja te na kraju ponovnog uvođenja likova. Prikladnost u održavanju likova je bila jednaka za sve skupine. Prikladnost u uvođenju likova rasla je do sedme godine, dok se prikladnost u ponovnom uvođenju likova povećavala kroz sve dobne skupine. Dakle, rezultati su u skladu s ostalim istraživanjima te ukazuju na to da se prvo usvaja prikladno održavanje, zatim uvođenje te na kraju ponovno uvođenje likova, koje je najteže u kantonskom jeziku. Colozzo i Whitely (2015) provele su još jedno istraživanje u kojem su u pričama djece (5;6 do 8;8 godina) govornika engleskog jezika analizirale sve tri funkcije referiranja. Djeca su, kao što je bilo očekivano, najviše neodređenih izraza upotrebljavala za uvođenje, najviše zamjenica i ispuštenih zamjenica za održavanje, a najviše određenih izraza za ponovno uvođenje likova. Razvojne promjene su bile prisutne za funkcije uvođenja i ponovnog uvođenja likova. Hickman i sur. (1996) usporedili su uvođenje novih likova kod djece govornika engleskog, francuskog, njemačkog i mandarinskog. Spomenuti jezici razlikuju se s obzirom na označavanje novih informacija. U engleskom, njemačkom i francuskom upotrebljavaju se

neodređeni članovi (lokalna oznaka), dok je u kineskom obavezan određen redosljed riječi (globalna oznaka). Usvajanje obaveznih oznaka (neodređenog člana za indoeuropske jezike, određenog redosljeda riječi za kineski) javilo se relativno kasno u svim jezicima, točnije, oko sedme godine. Lokalne oznake javile su se prve, čak i u kineskom u kojem nisu obavezne. Autori navode kako se unatoč relativno ranoj pojavi određenih i neodređenih članova, njihova funkcija označavanja nove informacije usvaja kasno. Naime, obavezne oznake počinju se sustavno upotrebljavati za uvođenje likova tek oko sedme ili čak desete godine. U svom radu u kojem se promatrala funkcija ponovnog uvođenja likova kod talijanske djece, Orsolini, Rossi i Pontecorvo (1996) navode kako su imenice su bile najčešće u svim dobnim skupinama. Starija djeca manje su se koristila ispuštenim zamjenicama kada su referenti bili nepredvidivi, odnosno kada je postojala veća mogućnost nejasnog referiranja, a predškolci su se više koristili ispuštenim zamjenicama neovisno o predvidivosti referenta iz čega slijedi da su starija djeca vještija u kontroli proizvodnje diskursa. Lindgren i Vogels (2018) analizirali su priče švedske djece u dobi od 4 do 6;10 godina. Djeca su bila osjetljiva na razlike između održavanja likova, za koje su upotrebljavala većinom zamjenice, i ponovnog uvođenja likova za koje su upotrebljavala većinom određene imenice. Nejasna referiranja bila su češća kod funkcije ponovnog uvođenja, nego kod funkcije održavanja likova. Mlađa djeca imala su veći broj nejasnih referiranja, iako nisu pronađene značajne razlike između mlađe i starije djece. Djeca su se razlikovala od odraslih govornika u tome što su rabila veći broj zamjenica za ponovno uvođenje likova, iz čega se može zaključiti da nisu u potpunosti ovladala upotrebljavanjem prikladnih izraza za tu funkciju referiranja. Isto tako, sva su djeca rabila više zamjenica u slučajevima kada je referent bio glavna tema. Valja naglasiti da brzina usvajanja pojedine funkcije ovisi i o tipologiji samog jezika, što se posebice odnosi na uvođenje likova. Prema Aksu-Koç i Nicolopoulou (2014), govornici jezika koji nemaju obavezne određene i neodređene članove počinju upotrebljavati neodređene imenice za uvođenje likova kasnije nego govornici jezika koji imaju obavezno označavanje određenih i neodređenih članova. Ističu kako je proces usvajanja prikladnih jezičnih oblika koji se rabe za uvođenje, održavanje i ponovno uvođenje likova pod utjecajem ne samo navedenih funkcija, nego i strukture jezika te vrste priče.

Dakle, može se zaključiti da funkcije referiranja nisu jednako zahtjevne te se ne usvajaju jednako brzo. Djeca postupno ovladavaju sposobnošću prikladnog referiranja u funkciji stvaranja kohezivne cjeline. Već od rane dobi upotrebljavaju različite jezične oblike za referiranje, ali sposobnost njihove upotrebe u svrhu prikladnog označavanja likova razvija se

sve do rane školske dobi. Taj proces pod utjecajem je općeg kognitivnog i jezičnog razvoja, strukture jezika, ali i brojnih drugih čimbenika.

1.6. O ČEMU OVISI USPJEŠNO REFERIRANJE?

Izbor riječi za označavanje likova nije potpuno kategoričan i determiniran proces; postoje slučajevi kada je prikladno koristiti se samo imenicom ili samo zamjenicom, no postoje brojne situacije u kojima se može birati između više opcija (Kibrik i sur., 2016). Prema Serratrice (2008) ovaj proces dodatno usložnjava nepostojanje jednoznačne veze između jezičnog oblika i pojave na koju se taj oblik odnosi. Naime, postojanje više mogućih opcija stvara mogućnost i potrebu za donošenjem odluke, a ta odluka ovisi o brojnim čimbenicima. Stoga, tijekom pripovijedanja, djeca mogu birati između različitih jezičnih oblika kako bi označili likove u priči. Hendriks i sur. (2014) tvrde kako izbor izraza za referiranje ovisi o obilježjima lingvističkog i ekstralingvističkog konteksta. Kao ključno obilježje lingvističkog konteksta navode istaknutost informacije u jezičnom diskursu, odnosno, stupanj dostupnosti i aktualnosti određenog lika u priči. Istaknutiji su oni likovi koji se spominju u gramatičkoj ulozi subjekta. Isto tako, neki likovi važniji su od drugih te se spominju više puta, pa time postaju istaknutiji. Dakle, istaknutost informacije utječe na to koliko određen mora biti izraz upotrijebljen za referiranje. Naravno, ovaj proces ovisi i o obilježjima jezika. Aksu-Koç i Nicolopoulou (2014) ističu da je označavanje novih i poznatih likova univerzalna pojava, no različiti jezici pružaju raspon različitih jezičnih sredstava i sustava referiranja kojima se ta funkcija postiže. Autori tvrde da je izbor i pod utjecajem strukture priče. Naime, jedan od čimbenika koji doprinose kognitivnoj zahtjevnosti zadatka je broj likova u priči. Priča s jednim likom djetetu je jednostavnija od priče s dva lika, koja je jednostavnija od priče s tri lika. To potvrđuje i Serratrice (2008) koja je u prethodno spomenutom istraživanju uspoređivala izbor izraza za referiranje kod djece i odraslih govornika te je pokazala kako su petogodišnjaci, šestogodišnjaci te posebice desetogodišnjaci u slučaju postojanja drugog referenta više upotrebljavali imenice nego zamjenice u odnosu na slučajeve kad je postojao samo jedan referent. Ovi podatci ukazuju na to da se izrazi kojima se govornik koristi prilikom referiranja mogu mijenjati u ovisnosti o postojanju jednog ili više likova u priči. Prikladan izbor traži socijalno-kognitivne vještine; dijete na temelju perceptivnog konteksta i konteksta diskursa mora odrediti je li neka pojava (referent) dostupna slušatelju (Matthews i sur., 2006). Prema Crawshaw i sur. (2020), na sposobnost povezivanja sadržaja priče u razumljivu strukturu utječe jezični i kognitivni razvoj,

ali i socijalni i situacijski čimbenici. Izbor riječi za referiranje ovisi o sposobnosti zauzimanja perspektive slušatelja, čiji je razvoj pod utjecajem rastućeg jezičnog iskustva i kognitivnog kapaciteta te mogućnosti praćenja istaknutosti pojedinih likova u diskursu (Hendriks i sur., 2014). Lindgren i Vogels (2018) navode razloge zašto prikladno označavanje likova nije jednostavan zadatak. Kao prvo, različiti jezici pružaju niz mogućnosti kod odabira izraza za referiranje. Kao drugo, kako bi se referirali na nešto što je prethodno navedeno, govornici moraju čitav diskurs zadržati u pamćenju, a moraju i kontinuirano osvježavati reprezentaciju diskursa kada se uvode novi referenti ili kada se održavaju već spomenuti. Kao treće, govornici moraju stalno nadgledati slušateljev mentalni model diskursa kako bi bili sigurni da s razumijevanjem prati referencijalne veze. Whitely i Colozzo (2013) proučavale su kako individualne razlike u osvježavanju radnog pamćenja utječu na prikladnost označavanja likova kod djece. Za sve funkcije pokazan je porast u prikladnosti označavanja likova tijekom dobi. Sva djeca bila su najuspješnija u održavanju, zatim u uvođenju, a najmanje uspješna bila su u ponovnom uvođenju likova. Djeca koja su imala bolje rezultate na zadacima osvježavanja radnog pamćenja, bila su uspješnija i u prikladnom referiranju. Funkcija koja se pokazala najosjetljivijom na sposobnosti osvježavanja radnog pamćenja bila je održavanje likova. Rezultati ukazuju na to da osnovni kapacitet pamćenja igra veću ulogu za funkcije uvođenja i ponovnog uvođenja likova, dok osvježavanje pamćenja više utječe na funkciju održavanja likova. Autorice tvrde da uspješno jasno označavanje likova ovisi o individualnim čimbenicima (znanje o zadatku, procesiranje) kao i karakteristikama narativnog zadatka (duljina, broj likova) koje mogu učiniti taj postupak složenijim ili jednostavnijim. Održavanje likova pokazalo se kao zahtjevan zadatak za djecu u ovom istraživanju, koja su još uvijek bila u tijeku jačanja pripovjednih sposobnosti, uključujući i vještinu referiranja. Tome je posebice doprinijela duljina priče te činjenica da su djeca morala pratiti veći broj likova. Isto tako, u mnogim slučajevima likovi su bili istog roda, što je dodatno povećalo zahtjeve na lingvističke i izvršne funkcije. Autorice zaključuju da se na sličnim zadacima različite razine složenosti, kao što su navedene funkcije referiranja, djeca u različitoj mjeri oslanjaju na osnovne izvršne funkcije. Dva važna čimbenika koji utječu na uspješno referiranje, a tiču se same priče, broj su i rod likova. Fossard i sur. (2018) ispitivali su odrasle govornike francuskog jezika te pronašli jak utjecaj funkcije referiranja na izbor jezičnih oblika; za uvođenje likova više su se rabili neodređeni izrazi, za održavanje likova zamjenice, a za ponovno uvođenje likova određeni izrazi. Ovakav uzorak bio je prisutan za sve razine referencijalne složenosti. Isto tako, pronađen je utjecaj referencijalne složenosti na funkcije održavanja i ponovnog uvođenja likova. Na održavanje je utjecao broj likova; ispitanici su rabili manji broj zamjenica i veći broj određenih

članova u slučaju priče s dva lika. Rod likova utjecao je na funkciju ponovnog uvođenja; ispitanici su rabili informativnije izraze u situacijama kada su likovi bili istog roda za razliku od situacija kada su likovi bili različitog roda. To dovodi do zaključka da se izrazi rabljeni za referiranje modificiraju ovisno o referencijalnoj složenosti, točnije, informativnost izraza smanjuje se usporedno s manjom složenosti. U istraživanju Fukumure, van Gompela i Pickeringa (2010) promatrao se utjecaj vizualnog konteksta na referiranje. Spominjanje i vizualna prisutnost drugog lika istog roda rezultirali su uporabom manjeg broja zamjenica, što upućuje na to da na izbor jezičnog sredstva referiranja utječe i lingvistički i vizualni kontekst, odnosno, lingvističke i nelingvističke informacije. Contemori i Dussias (2016) pronašli su značajnu razliku u izboru oblika za referiranje između priče s likovima istog roda i priče s likovima različitog roda; ispitanici su upotrebljavali manji broj zamjenica u priči s likovima istog roda. Isto tako, rabili su značajno više zamjenica u situaciji s jednim referentom, za razliku od situacije s dva referenta. Kuijper, Hartman i Hendriks (2015) kao važne čimbenike koji utječu na prikladno referiranje navode teoriju uma, sposobnost inhibicije odgovora i radno pamćenje. Može se reći da se jasno referiranje temelji na sposobnosti govornika da odredi potrebnu količinu informacija koju mora pružiti o referentu kako bi odabrao jezični oblik prikladan za određenu komunikacijsku situaciju. Pod utjecajem je strukture jezika, općih kognitivnih i jezičnih sposobnosti, radnog pamćenja, teorije uma, duljine i složenosti priče (broja i roda likova).

1.7. REFERIRANJE U HRVATSKOM JEZIKU

Kao što je već spomenuto, u hrvatskom jeziku obično se za uvođenje i ponovno uvođenje likova rabe imenice, a za održavanje likova zamjenice. Za održavanje likova zamjenice se mogu i ispustiti, što je također gramatički prihvatljivo. Sah (2018) opisuje označavanje likova u mandarinskom jeziku koji, kao i hrvatski, nema članove. Razlikovanje nove i dane informacije može se izražavati putem kombinacije imenice s pokaznim zamjenicama ili brojevima. Pa tako imenica s brojem vrši funkciju neodređenog izraza za označavanje novog referenta, imenica s pokaznom zamjenicom vrši funkciju određenog izraza za označavanje poznatog referenta, dok se same imenice mogu rabiti u oba slučaja. Na ovaj način označava se i u hrvatskom jeziku. U istraživanju provedenom na govornicima hrvatskog jezika (Hržica i Kuvač Kraljević, 2022), djeca i odrasli u obje priče većinom su se koristili imenicama za uvođenje i ponovno uvođenje likova. Jedina razlika između djece i odraslih pronađena je u funkciji održavanja likova. U priči

s likovima istog roda, odrasli i djeca upotrebljavali su sličan omjer imenica i zamjenica. U priči s likovima različitog roda, odrasli su rabili više zamjenica nego djeca. Drugim riječima, odrasli su preferirali imenice u priči s likovima istog roda, a zamjenice u priči s likovima različitog roda. To može značiti da su prilagodili referiranje s obzirom na vrstu priče te pokazali veću osjetljivost na specifični kontekst priče nego djeca. Pokazano je kako su djeca i odrasli upotrebljavali više imenica u složenijim situacijama s više likova istog roda. Odrasli su više rabili imenice kad je postojala mogućnost za nejasno referiranje, odnosno kad je u priči bilo više likova istog roda. Još jedno istraživanje koje je uključivalo govornike hrvatskog jezika provele su Gabaj i Kuvač Kraljević (2019). U svom radu pokazale su da se djeca predškolske i rane školske dobi razlikuju od odraslih u funkcijama ponovnog uvođenja i održavanja likova. Što se tiče ponovnog uvođenja likova, djeca su, kao što je bilo i očekivano, manje upotrebljavala imenske skupine od odraslih, a više su rabila zamjenice i glagole. Takvi rezultati ukazuju na to da djeca nisu do kraja ovladala pragmatičkim pravilima organiziranja priče. Mlađa su se djeca razlikovala od odraslih u funkciji održavanja likova u upotrebi zamjenica, a mlađa i starija djeca i u upotrebi glagola. Djeca su ostvarivala anaforičke odnose rabeći zamjenice, a rjeđe glagolske oblike. Isto tako, mlađa skupina djece imala je najviše odstupanja od točnog označavanja likova. Trtanj (2019) je analizirala uporabu anafore u funkciji postizanja kohezije u diskursu kod djece. Rezultati istraživanja pokazali su da je uporaba zamjenica i elipsa bez jasnog antecedenta češća kod mlađe djece, odnosno četverogodišnjaka, što je bilo u skladu s postavljenom pretpostavkom. Isto tako, pokazano je da se sposobnost uporabe referentne veze unutar rečenice povećava s porastom kronološke dobi. Osmogodišnjaci i desetogodišnjaci bili su uspješniji u postizanju jasnije organizacije svojih priča; referiranje je postiglo svoju funkciju kao sredstvo kohezije, zbog čega je priča bila razumljivija. Također, kod starije djece dvosmislene referencije bile su znatno rjeđe. Možemo zaključiti da i u hrvatskom jeziku sposobnost prikladnog referiranja raste s porastom kronološke dobi.

2. CILJ ISTRAŽIVANJA

Pripovijedanje je složena jezična sposobnost kroz koju se mogu promatrati različiti aspekti razvoja jezika. Uspješno organiziranje priče uključuje označavanje likova na jasan i dovoljno informativan način, u čemu se ogledaju i pragmatičke sposobnosti. Brojna strana istraživanja pokazuju kako se razvoj sposobnosti referiranja razvija postupno sve do rane školske dobi, pri čemu tri funkcije referiranja nisu jednako teške za djecu. Prvo se usvaja funkcija održavanja, a zatim uvođenja i ponovnog uvođenja likova. Naravno, to ovisi i o jezičnoj tipologiji. U nekim stranim jezicima, kao što su engleski, francuski, njemački i grčki, razlika između nove i poznate informacije označava se uporabom neodređenog člana za uvođenje i određenog člana za ponovno uvođenje likova. U hrvatskom jeziku obično se za uvođenje i ponovno uvođenje likova rabe imenice, a za održavanje likova zamjenice. Specifičnost hrvatskog jezika u nepostojanju je obaveznog označavanja određenog i neodređenog člana. Neodređenost se može, ali i ne mora iskazati uporabom broja *jedan* uz imenicu. Isto tako, u hrvatskom jeziku dopušteno je ispuštanje zamjenica. Možemo očekivati drugačije rezultate u uspješnosti jasnog označavanja likova s obzirom na tri funkcije. Ovo istraživanje potaknuto je nedostatkom istraživanja pragmatičkih sposobnosti djece govornika hrvatskog jezika. Usmjeren na referiranje kao element kohezije priče, ovaj rad ima za svrhu prikupljanje informacija o urednom razvoju dječjih pripovjednih, ali i pragmatičkih sposobnosti u hrvatskom jeziku. Na taj način omogućuje stvaranje okvira očekivane razvojne putanje pripovjednih sposobnosti koji uvelike doprinosi radu logopeda. Cilj je ovog istraživanja ispitati kako se razvija sposobnost prikladnog označavanja likova djece urednog razvoja u hrvatskom jeziku, odnosno, postoje li dobne razlike u izboru riječi u svrhu prikladnog referiranja s obzirom na tri različite funkcije u pričama djece urednog razvoja.

2.1. ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Iz postavljenog cilja slijede istraživačka pitanja:

1. Jesu li nejasna referiranja češća kod mlađe ili kod starije djece?
2. Jesu li nejasna referiranja u uvođenju likova češća kod mlađe ili kod starije djece?
3. Jesu li nejasna referiranja u održavanju likova češća kod mlađe ili kod starije djece?
4. Jesu li nejasna referiranja u ponovnom uvođenju likova češća kod mlađe ili kod starije djece?

2.2. HIPOTEZE

1. Nejasna referiranja značajno su češća kod mlađe nego kod starije djece.
2. Ne postoji značajna razlika u uvođenju likova između mlađe i starije djece. Obje dobne skupine jednako uspješno uvode likove u priču.
3. Nejasna referiranja u održavanju likova značajno su češća kod mlađe nego kod starije djece.
4. Nejasna referiranja u ponovnom uvođenju likova značajno su češća kod mlađe nego kod starije djece.

3. METODOLOGIJA

3.1. UZORAK ISPITANIKA

Uzorak ispitanika čini ukupno devedesetero djece iz nekoliko vrtića i jedne osnovne škole u Zagrebu. Sva djeca testirana su dvama standardiziranim jezičnim testovima: hrvatskom inačicom Peabody Slikovnog Testa Rječnika (PPVT-III-HR; Dunn i sur., 2010) te hrvatskom inačicom Testa razumijevanja gramatike (TROG-2: HR; Bishop i sur., 2013). U istraživanje nisu uključene priče djece čiji rezultati su se nalazili više od dvije standardne devijacije ispod prosjeka za dob. Dakle, sva djeca uključena u ovo istraživanje jednojezični su govornici hrvatskog jezika urednog jezično-govornog razvoja. Ispitanici su podijeljeni u tri dobne skupine: šestogodišnjaci, osmogodišnjaci i desetogodišnjaci. Po tridesetero djece čini svaku dobnu skupinu. Prosječna kronološka dob za skupinu šestogodišnjaka je 6;05, za skupinu osmogodišnjaka 8;04, a za skupinu desetogodišnjaka 10;05. Svaka skupina ujednačena je po spolu. U Tablici 1 prikazani su broj ispitanika, prosječna dob, raspon dobi te raspodjela po spolu za svaku skupinu. Podatci rabljeni za analizu u ovom radu prikupljeni su u sklopu dva projekta: Višerazinski pristup govornom diskursu u jezičnom razvoju (HRZZ-UIP-2017-05-6603) i Language Dominance of Bilingual Speakers Perceived as Balanced (PISCRTJQ4Y) koje je odobrilo Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske (Class: 602-02/18-03/00424, Reg. No. 533-05-18-0004; Class: 602-01/14-01/00642, Reg. No. 533-25-14-0002) te uključene institucije. Sva djeca koja su uključena u istraživanje dala su usmeni pristanak, a njihovi roditelji potpisali su pismeni pristanak.

Tablica 1. Osnovni podatci o ispitanicima

Dobna skupina	Broj ispitanika	Kronološka dob (godina;mjesec)		Spol	
		Prosječna dob (M)	Raspon	M	Ž
Šestogodišnjaci	30	6;05	6;00-6;11	14	16
Osmogodišnjaci	30	8;04	8;00-8;11	15	15
Desetogodišnjaci	30	10;05	10;00-10;11	16	14

3.2. MATERIJALI

Dječje priče analizirane u ovom istraživanju prikupljene su uz pomoć slikovnog materijala iz takozvanog MAIN-a: Multilingual Assessment Instrument for Narratives (MAIN; Gagarina i sur., 2012; Gagarina, Klop, Kunnari i sur., 2019), odnosno iz hrvatske inačice istog instrumenta (Višejezični instrument za ispitivanje pripovijedanja, Hržica i Kuvač Kraljević, 2012, 2020). Instrument sadrži ukupno četiri priče osmišljene u svrhu razumijevanja i proizvodnje narativa. Za ovo istraživanje upotrijebljene su dvije priče, Koze i Ptice, koje se sastoje od šest povezanih slika u boji. Priče su ujednačene po broju likova i epizoda, a služe za poticanje samostalnog pripovijedanja kod jednojezičnih i dvojezičnih govornika u dobi od 3 do 10 godina. Isto tako, u obje priče kontrolirane su kognitivna i lingvistička složenost, usklađenost makrostrukture i mikrostrukture te kulturalna prikladnost i robusnost.

3.3. POSTUPAK

Svako dijete ispitano je pojedinačno u prostoriji u kojoj je bio prisutan još samo ispitivač. Kako bi se stvorila prividna mogućnost izbora, djetetu su na ekranu bila ponuđena četiri kruga različitih boja. Odabirom jednog od četiri kruga dijete je odabralo priču. Međutim, u stvarnosti su priče bile unaprijed određene. Dakle, odabirom svakog kruga otvarala se ista priča. Na taj način postignut je uvjet nedijeljenog konteksta; dijete je bilo uvjereno da ispitivač ne zna koju priču dijete priča. Nakon odabira, na ekranu je bio prikazan niz od šest slika: tri u gornjem te tri u donjem redu. Dijete je zatim moglo započeti s prikazivanjem dvije po dvije slike. Svakim pritiskom tipke na tipkovnici, prikazao se sljedeći par slika. U svrhu kontrole učinka dijeljenog znanja i združene pažnje, tijekom pričanja priče samo je dijete moglo vidjeti slikovni materijal. Zadatak djeteta bio je promotriti slikovni predložak i na temelju zadanog samostalno oblikovati priču. Svaka priča je tonski snimljena, a zatim transkribirana i kodirana koristeći se sustavom CHAT (engl. *Codes for the Human Analysis of Transcripts*) te programom CLAN (engl. *Computerised Language Analysis*). Dva spomenuta programa dio su svjetskog korpusa dječjeg jezika CHILDES (MacWhinney, 2000). Transkribiranje i kodiranje proveli su jednojezični govornici hrvatskog jezika.

3.4. ANALIZA PODATAKA

U svakom transkriptu promatralo se označavanje likova. U priči Koze likovi koji se spominju su mama koza, kozlić koji pase travu, kozlić koji se utapa, lisica i ptica. U priči Ptice likovi koji se spominju su ptičice, mama ptica, mačka i pas. Uzimale su se u obzir i druge imenice kojima su se označavali isti likovi (npr. *ovca* umjesto *koza*, *jare* umjesto *kozlić*, *gavran* umjesto *ptica*, *vuk* umjesto *lisica*, *pesek* umjesto *pas* i slično). Označavanje likova množinom ili izrazima koji označavaju skupinu nije se uzimalo u obzir (npr. *ptičice*, *koze*, *obitelj*, *mladunčad* i slično). Za potrebe ovog istraživanja u svakom iskazu promatralo se samo označavanje subjekta u rečenici, kao što je rađeno i u većini dosadašnjih istraživanja, što je omogućilo veću usporedivost podataka. Na primjer, u iskazu „*I onda je vrana ugrizla lisicu za rep.*“ kodirala se samo riječ *vrana*. U složenim rečenicama zasebno je promatran subjekt svake pojedine surečenice. Označavanje lika kao subjekta u pojedinačnom iskazu kodirano je kroz nekoliko varijabli. Prva od varijabli bila je funkcija referiranja za koju su bile moguće tri opcije: uvođenje, održavanje te ponovno uvođenje likova. Druga varijabla bila je jezično sredstvo upotrijebljeno za pojedinu funkciju referiranja za koje su također bile moguće tri opcije: imenica, zamjenica te ispuštena (nulta) zamjenica. Iduće dvije varijable odnosile su se na neprikladno referiranje. Treća varijabla koja se određivala bila je prikladnost upotrijebljenog sredstva referiranja. Referiranje je bilo određeno kao neprikladno ukoliko iz pojedine riječi nije bilo moguće jasno zaključiti na koji se lik ta riječ odnosi (npr. uvođenje lika *ptica* zamjenicom *ona* u kontekstu likova istog roda). Četvrta varijabla odnosila se na prikladnost dosljednog označavanja likova. Neprikladnim referiranjem smatralo se krivo označavanje već spomenutog lika (npr. prethodno spomenut lik *lisica* se naknadno označava zamjenicom *on*). Kao peta varijabla označavao se kontekst referiranja koji je mogao biti kontekst istog roda ili različitih rodova, ovisno o tome koji likovi su bili spomenuti u istoj surečenici. Ukoliko se u surečenici spomenuo samo jedan lik, o ovoj varijabli odlučivalo se na temelju toga koji likovi su u priči uvedeni do tog iskaza. U svrhu detaljnije kvalitativne analize dodatno se bilježila i šesta varijabla; uporaba neodređenih oblika imenica (broj *jedan* uz imenicu) u svrhu uvođenja likova (npr. *jedna koza*). Također, promatrala se i sedma varijabla koja se odnosila na morfosintaktičke pogreške (npr. *onda je ovaj tu lisica došao*). U Tablici 2 prikazani su primjeri označavanja likova za određenu funkciju i referencijalno sredstvo u kontekstu s likovima istoga i različitoga roda.

Tablica 2. Primjeri označavanja likova

Funkcija	Isti rod			Različiti rod		
	Referencijalno sredstvo			Referencijalno sredstvo		
	Imenica	Zamjenica	Ispuštena zamjenica	Imenica	Zamjenica	Ispuštena zamjenica
Uvođenje	Mačka je htjela pojesti ptičicu. I zapravo mama ih (...) Ptičice su cijukale.	I onda je lisica tu kozu htjela pojesti. I onda je ona (ptica) zgrabila lisicu. I lovila ju.	-	I mačka se primila za gnijezdo. I pas ju je vidio. Pas ju je počeo vući za rep.	Mama je vidjela to. A ovaj (kozlić) malo veći jede travu. Onda je mama spasila malog.	I mačka se penjala. I onda je došao (pas) . I vidio kako mačka uzima male piliće.
Održavanje	Lisica je vrebala iza drveta. Lisica je skočila.	Na travi je stajala mačka koja je željela pojesti male ptičice.	I onda je došla vrana. I napala lisicu.	I bježala je od psa. A pas ju je lovio.	A mačka je to dolje gledala. Kako bi ona (mačka) njih pojela.	Na travi je bio pas. Ugrizao (pas) je mačku za rep.
Ponovno uvođenje	Onda se mačka popela. A u tom trenutku je došla mama .	Lisica je skočila. Ona (koza) se uplašila.	Mama je otišla po hranu. Mačka ih je željela pojesti. Onda im je dala (mama) ručak.	Mama je to primijetila. I pas je mački zagrizao rep.	Mačka je otišla. I onda ju je on (pas) lovio.	Lija je skočila na kozlića. I zgrabila (lija) ga za nogu.

Iz ovih podataka analiziralo se koju vrstu referencijalnih sredstava djeca najčešće rabe za pojedinu funkciju. Dakle izračunat je udio pojedine vrste referencijalnog sredstva (imenica, zamjenica, ispuštena zamjenica) u ukupnom broju referiranja posebno za funkciju uvođenja, funkciju održavanja i funkciju ponovnog uvođenja likova. Isto tako, izračunat je udio neprikladnih referiranja u ukupnom broju referiranja kod svakog djeteta. Također, određen je udio neprikladnih referiranja u ukupnom broju referiranja za pojedinu funkciju. Dakle, izračunao se udio neprikladnih referiranja u ukupnom broju referiranja u funkciji uvođenja likova, udio neprikladnih referiranja u ukupnom broju referiranja u funkciji održavanja likova te udio neprikladnih referiranja u ukupnom broju referiranja u funkciji ponovnog uvođenja likova. U neprikladno referiranje uračunale su se treća i četvrta varijabla, odnosno oni primjeri u kojima nije bilo moguće odrediti na koji se lik određenim referencijalnim sredstvom upućuje.

3.5. OBRADA PODATAKA

Svaki transkript kodiran je u programu Microsoft Excel. Dobiveni podatci analizirani su u programu za statističku obradu podataka IBM SPSS.

Za varijablu Ukupan broj referiranja u priči proveden je Shapiro-Wilkov test kojim je potvrđena normalnost distribucije ($p > 0.05$). S obzirom na to, prilikom utvrđivanja značajnosti razlika među dobnim skupinama proveden je parametrijski test (Jednosmjerna ANOVA).

Za sve ostale varijable (Ukupan udio neprikladnih referiranja, Udio neprikladnih referiranja u funkciji uvođenja likova, Udio neprikladnih referiranja u funkciji održavanja likova, Udio neprikladnih referiranja u funkciji ponovnog uvođenja likova, Jezična sredstva rabljena za funkciju uvođenja likova, Jezična sredstva rabljena za funkciju održavanja likova, Jezična sredstva rabljena za funkciju ponovnog uvođenja likova) Shapiro-Wilkovim testom utvrđeno je da distribucija rezultata statistički značajno odstupa od normalne ($p < 0.05$), zbog čega su u daljnjoj analizi za navedene varijable podatci obrađeni neparametrijskim Kruskal-Wallisovim testom. S obzirom na to da su rezultati Kruskal- Wallisovog testa za dvije varijable (Ukupan udio neprikladnih referiranja te Udio neprikladnih referiranja za funkciju ponovnog uvođenja likova) bili bliži značajnosti, za iste je izračunata i snaga učinka.

4. REZULTATI

4.1. UKUPAN BROJ REFERIRANJA

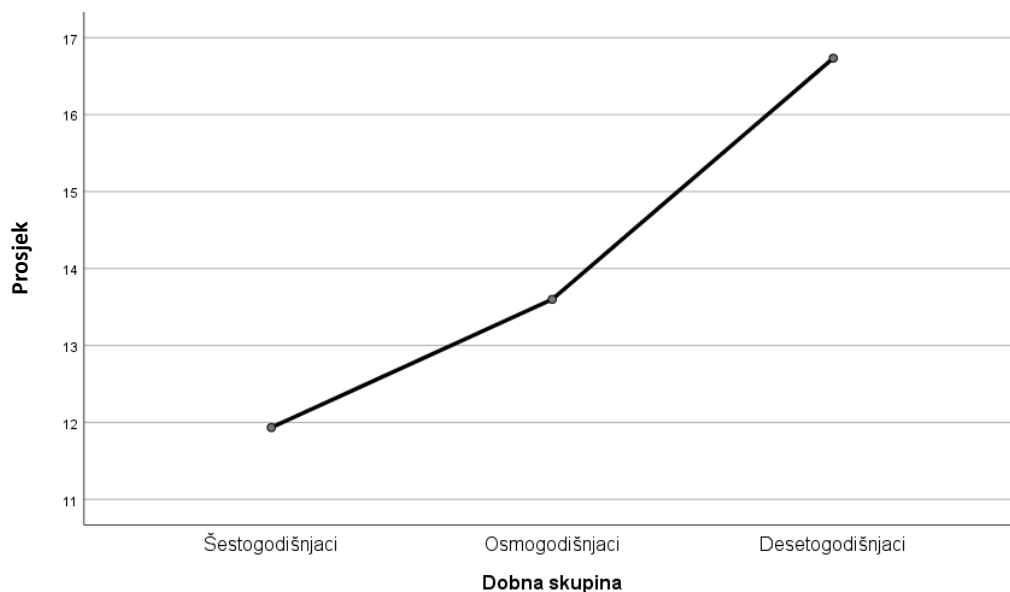
Podatci deskriptivne statistike pokazuju da se ukupan broj referiranja u priči povećava s dobi; prosječan broj referiranja u pričama najmanji je kod šestogodišnjaka, nakon kojih slijede osmogodišnjaci te na kraju desetogodišnjaci s najvećim brojem referiranja u svojim pričama. Podatci deskriptivne statistike s brojem ispitanika (N), aritmetičkom sredinom (M), standardnom devijacijom (SD) te rasponom između najmanjeg (Min) i najvećeg (Max) rezultata za varijablu Ukupan broj referiranja prikazani su u Tablici 3.

Tablica 3. Deskriptivna statistika za varijablu ukupan broj referiranja

Dobna skupina	N	M	SD	Min	Max
Šestogodišnjaci	30	11.93	4.799	5	25
Osmogodišnjaci	30	13.60	3.430	7	20
Desetogodišnjaci	30	16.73	5.663	6	28

Jednosmjerna ANOVA pokazala je kako postoji statistički značajna razlika velikog učinka u ukupnom broju referiranja između šestogodišnjaka, osmogodišnjaka i desetogodišnjaka ($Welch(2, 55.405) = 6.266, p = 0.004, \eta^2 = 0.155$).

Slika 1. Prosječan (M) broj referiranja po dobnim skupinama

Post hoc analizom pronađene su značajne razlike između šestogodišnjaka i desetogodišnjaka ($p = 0.002$) te između desetogodišnjaka i osmogodišnjaka ($p = 0.037$). Šestogodišnjaci ($M = 11.93$, $SD = 4.799$) i osmogodišnjaci ($M = 13.60$, $SD = 3.430$) u prosjeku imaju manji broj referiranja u svojim pričama u odnosu na desetogodišnjake ($M = 16.73$, $SD = 5.663$) što je prikazano na grafičkom prikazu Slika 1. Nije pronađena statistički značajna razlika u ukupnom broju referiranja između šestogodišnjaka ($M = 11.93$, $SD = 4.799$) i osmogodišnjaka ($M = 13.60$, $SD = 3.430$) ($p = 0.333$).

4.2. UKUPAN UDIO NEPRIKLADNIH REFERIRANJA

Što se tiče varijable Ukupan udio neprikladnih referiranja, podatci dobiveni deskriptivnom statistikom pokazuju da šestogodišnjaci imaju veći ukupan udio neprikladnih referiranja od osmogodišnjaka, koji imaju veći ukupan udio neprikladnih referiranja od desetogodišnjaka. Podaci deskriptivne statistike s brojem ispitanika (N), centralnom vrijednosti (C), pripadajućim poluinterkvartilnim raspršenjem (Q) te rasponom između najmanjeg (Min) i najvećeg (Max) rezultata za ovu varijablu, ali i za varijable Udio neprikladnih referiranja u funkciji uvođenja likova, Udio neprikladnih referiranja u funkciji održavanja likova te Udio neprikladnih referiranja u funkciji ponovnog uvođenja likova prikazani su u Tablici 4. Daljnjom analizom željelo se provjeriti jesu li razlike između dobnih skupina na varijabli Ukupan udio neprikladnih referiranja značajne. Kruskal-Wallisovim testom nije pronađena statistički značajna razlika u ukupnom udjelu neprikladnih referiranja između šestogodišnjaka, osmogodišnjaka i desetogodišnjaka ($\chi^2(2) = 5.235$, $p = 0.073$, $E2 = 0.06$).

Od ukupnog broja neprikladnih referiranja u skupini šestogodišnjaka, veći se udio (79,4%) odnosio na treću varijablu, odnosno na uporabu neprikladnog sredstva referiranja, a manji udio (20,6%) na četvrtu varijablu, odnosno na nedosljedno označavanje likova. Kod osmogodišnjaka je treća varijabla također činila veći (92%), a četvrta manji udio (8%) ukupnog broja neprikladnih referiranja. Slično je pronađeno i u skupini desetogodišnjaka, kod kojih se više neprikladnih referiranja odnosilo na treću (93,25%), a manje na četvrtu (6,25%) varijablu. Dakle, među dobnim skupinama omjer je nešto drugačiji, ali je pokazano da kod svih ispitanika veći udio neprikladnosti referiranja proizlazi iz uporabe neprikladnog sredstva referiranja, a manji udio iz nedosljednog označavanja likova.

Tablica 4. Deskriptivna statistika za varijable udjela neprikladnih referiranja

Varijabla	Dobna skupina	N	C	Q	Min	Max
Ukupan udio-NR ¹	Šestogodišnjaci	30	.071	.079	.000	.400
	Osmogodišnjaci	30	.053	0.051	.000	.300
	Desetogodišnjaci	30	.000	.040	.000	.333
Udio NR-U ²	Šestogodišnjaci	30	.000	.000	.000	.333
	Osmogodišnjaci	30	.000	.000	.000	.500
	Desetogodišnjaci	30	.000	.000	.000	.250
Udio NR-O ³	Šestogodišnjaci	30	.000	.000	.000	.200
	Osmogodišnjaci	30	.000	.000	.000	.250
	Desetogodišnjaci	30	.000	.000	.000	.200
Udio NR-PU ⁴	Šestogodišnjaci	30	.081	.25	.000	1.000
	Osmogodišnjaci	30	.045	.125	.000	1.000
	Desetogodišnjaci	30	.000	.064	.000	.667

4.3. UDIO NEPRIKLADNIH REFERIRANJA U FUNKCIJI UVOĐENJA LIKOVA

Za varijablu Udio neprikladnih referiranja u funkciji uvođenja likova deskriptivna statistika pokazuje da šestogodišnjaci, osmogodišnjaci i desetogodišnjaci imaju sličan udio neprikladnih referiranja u funkciji uvođenja likova, odnosno da su većinom uspješna u prikladnom i jasnom uvođenju likova, što je prikazano u Tablici 4. Kruskal-Wallisov test pokazao je da ne postoji statistički značajna razlika u udjelu neprikladnih referiranja u funkciji uvođenja likova između šestogodišnjaka, osmogodišnjaka i desetogodišnjaka ($\chi^2(2) = 3.001, p = 0.223$).

4.4. UDIO NEPRIKLADNIH REFERIRANJA U FUNKCIJI ODRŽAVANJA LIKOVA

Deskriptivna statistika isto pokazuje i varijablu Udio neprikladnih referiranja u funkciji održavanja likova. Šestogodišnjaci, osmogodišnjaci i desetogodišnjaci imaju sličan udio neprikladnih referiranja u funkciji održavanja likova, odnosno, u toj funkciji većinom rabe

¹ Neprikladna referiranja

² Funkcija uvođenja likova

³ Funkcija održavanja likova

⁴ Funkcija ponovnog uvođenja likova

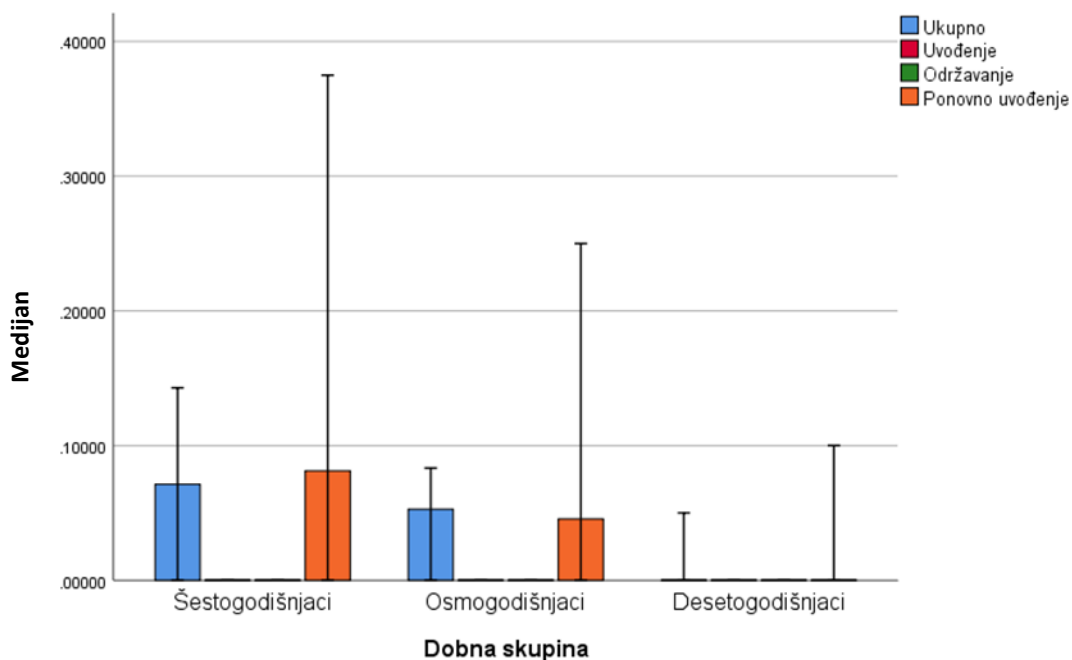
prikladna jezična sredstva, što je vidljivo u Tablici 4. Nakon provođenja Kruskal-Wallisova testa pokazano je kako ne postoji statistički značajna razlika u udjelu neprikladnih referiranja u funkciji održavanja likova između šestogodišnjaka, osmogodišnjaka i desetogodišnjaka ($\chi^2(2) = 0.467, p = 0.792$).

4.5. UDIO NEPRIKLADNIH REFERIRANJA U FUNKCIJI PONOVNOG UVOĐENJA LIKOVA

Podatci dobiveni deskriptivnom statistikom za varijablu Udio neprikladnih referiranja u funkciji ponovnog uvođenja likova pokazuju da šestogodišnjaci u funkciji ponovnog uvođenja likova imaju veći udio neprikladnih referiranja od osmogodišnjaka, koji imaju veći udio neprikladnih referiranja od desetogodišnjaka, što je prikazano u Tablici 4. Međutim, Kruskal-Wallisov test nije pokazao statistički značajnu razliku u udjelu neprikladnih referiranja u funkciji ponovnog uvođenja likova između šestogodišnjaka, osmogodišnjaka i desetogodišnjaka ($\chi^2(2) = 5.350, p = 0.069, E2 = 0.06$).

Na Slici 2 na jednom se mjestu radi lakše usporedbe u kasnijoj raspravi ilustrativno prikazuju prosječni udjeli neprikladnih referiranja u pojedinim funkcijama za svaku dobnu skupinu.

Slika 2. Prosječni udjeli (C) neprikladnih referiranja u pojedinim funkcijama za svaku dobnu skupinu

4.6. JEZIČNA SREDSTVA RABLJENA ZA FUNKCIJU UVOĐENJA LIKOVA

Što se tiče jezičnih sredstava rabljenih za funkciju uvođenja likova, podaci deskriptivne statistike pokazuju da sve tri dobne skupine za uvođenje likova većinom rabe imenice. Nekolicina šestogodišnjaka i desetogodišnjaka za tu funkciju rabi zamjenice, a nekolicina osmogodišnjaka ispuštene zamjenice. Podaci deskriptivne statistike s brojem ispitanika (N), centralnom vrijednosti (C), pripadajućim poluinterkvartilnim raspršenjem (Q) te rasponom između najmanjeg (Min) i najvećeg (Max) rezultata za varijable pojedinih jezičnih sredstava rabljenih za funkciju uvođenja likova prikazani su u Tablici 5. Nakon provedenog Kruskal-Wallisova testa nije pronađena statistički značajna razlika u udjelu imenica ($\chi^2(2) = 1.592, p = 0.451$), zamjenica ($\chi^2(2) = 3.620, p = 0.164$) te ispuštenih zamjenica ($\chi^2(2) = 2.000, p = 0.368$) u funkciji uvođenja likova između šestogodišnjaka, osmogodišnjaka i desetogodišnjaka.

Tablica 5. Deskriptivna statistika za varijable jezičnih sredstava rabljenih za uvođenje likova

Varijabla	Dobna skupina	N	C	Q	Min	Max
Udio imenica	Šestogodišnjaci	30	1.000	.000	.667	1.000
	Osmogodišnjaci	30	1.000	.000	.500	1.000
	Desetogodišnjaci	30	1.000	.000	.750	1.000
Udio zamjenica	Šestogodišnjaci	30	.000	.000	.000	.333
	Osmogodišnjaci	30	.000	.000	.000	.000
	Desetogodišnjaci	30	.000	.000	.000	.250
Udio ispuštenih zamjenica	Šestogodišnjaci	30	.000	.000	.000	.000
	Osmogodišnjaci	30	.000	.000	.000	.500
	Desetogodišnjaci	30	.000	.000	.000	.000

4.7. JEZIČNA SREDSTVA RABLJENA ZA FUNKCIJU ODRŽAVANJA LIKOVA

Podaci deskriptivne statistike s brojem ispitanika (N), centralnom vrijednosti (C), pripadajućim poluinterkvartilnim raspršenjem (Q) te rasponom između najmanjeg (Min) i najvećeg (Max) rezultata za varijable pojedinih jezičnih sredstava rabljenih za održavanje likova prikazani su u Tablici 6. Vidljivo je da za funkciju održavanja likova imenice najviše upotrebljavaju osmogodišnjaci, zatim šestogodišnjaci te desetogodišnjaci. Međutim, nakon provođenja Kruskal-Wallisova testa nije pronađena statistički značajna razlika u udjelu imenica u funkciji

održavanja likova između šestogodišnjaka, osmogodišnjaka i desetogodišnjaka ($\chi^2(2) = 4.079$, $p = 0.130$).

Iz deskriptivne statistike vidljivo je da šestogodišnjaci, osmogodišnjaci i desetogodišnjaci za održavanje likova najmanje rabe zamjenice, i to u sličnom udjelu, što je potvrđeno i provođenjem Kruskal-Wallisova testa koji je pokazao da ne postoji statistički značajna razlika u udjelu zamjenica u funkciji održavanja likova između šestogodišnjaka, osmogodišnjaka i desetogodišnjaka ($\chi^2(2) = 1.344$, $p = 0.511$).

Deskriptivni podatci pokazuju kako za funkciju održavanja likova ispuštene zamjenice najviše upotrebljavaju desetogodišnjaci, zatim osmogodišnjaci te šestogodišnjaci. Međutim, proveden je Kruskal-Wallisov test koji je pokazao kako ne postoji statistički značajna razlika u udjelu ispuštenih zamjenica u funkciji održavanja likova između šestogodišnjaka, osmogodišnjaka i desetogodišnjaka ($\chi^2(2) = 0.101$, $p = 0.951$).

Tablica 6. Deskriptivna statistika za varijable jezičnih sredstava rabljenih za održavanje likova

Varijabla	Dobna skupina	N	C	Q	Min	Max
Udio imenica	Šestogodišnjaci	30	.292	.25	.000	1.000
	Osmogodišnjaci	30	.367	.179	.000	1.000
	Desetogodišnjaci	30	.225	.179	.000	1.000
Udio zamjenica	Šestogodišnjaci	30	.000	.143	.000	1.000
	Osmogodišnjaci	30	.000	.1	.000	.500
	Desetogodišnjaci	30	.000	.129	.000	1.000
Udio ispuštenih zamjenica	Šestogodišnjaci	30	.500	.257	.000	1.000
	Osmogodišnjaci	30	.536	.175	.000	1.000
	Desetogodišnjaci	30	.619	.193	.000	1.000

4.8. JEZIČNA SREDSTVA RABLJENA ZA FUNKCIJU PONOVOG UVOĐENJA LIKOVA

Podaci deskriptivne statistike s brojem ispitanika (N), centralnom vrijednosti (C), pripadajućim poluinterkvartilnim raspršenjem (Q) te rasponom između najmanjeg (Min) i najvećeg (Max) rezultata za varijable pojedinih jezičnih sredstava rabljenih za ponovno uvođenje likova prikazani su u Tablici 7. Može se primijetiti kako za funkciju ponovnog uvođenja likova

imenice najviše upotrebljavaju desetogodišnjaci, a zatim osmogodišnjaci i šestogodišnjaci. Međutim, provođenjem Kruskal-Wallisova testa nije pronađena statistički značajna razlika u udjelu imenica u funkciji ponovnog uvođenja likova između šestogodišnjaka, osmogodišnjaka i desetogodišnjaka ($\chi^2(2) = 0.807, p = 0.668$).

Pokazano je kako šestogodišnjaci, osmogodišnjaci i desetogodišnjaci rijetko upotrebljavaju zamjenice za ovu funkciju referiranja i to u sličnom udjelu, što potvrđuje i provedeni Kruskal-Wallisov test prema kojemu nije pronađena statistički značajna razlika u udjelu zamjenica u funkciji ponovnog uvođenja likova između šestogodišnjaka, osmogodišnjaka i desetogodišnjaka ($\chi^2(2) = 3.816, p = 0.148$).

Deskriptivni podatci pokazuju kako šestogodišnjaci i osmogodišnjaci u istoj mjeri rabe ispuštene zamjenice za funkciju ponovnog uvođenja likova, dok ih desetogodišnjaci upotrebljavaju nešto manje. Međutim, nakon provođenja Kruskal-Wallisova testa nije pronađena statistički značajna razlika u udjelu ispuštenih zamjenica u funkciji ponovnog uvođenja likova između šestogodišnjaka, osmogodišnjaka i desetogodišnjaka ($\chi^2(2) = 0.610, p = 0.737$).

Tablica 7. Deskriptivna statistika za varijable jezičnih sredstava rabljenih za ponovno uvođenje likova

Varijabla	Dobna skupina	N	C	Q	Min	Max
Udio imenica	Šestogodišnjaci	30	.667	.233	.000	1.000
	Osmogodišnjaci	30	.683	.154	.000	1.000
	Desetogodišnjaci	30	.714	.105	.250	1.000
Udio zamjenica	Šestogodišnjaci	30	.000	.0125	.000	1.000
	Osmogodišnjaci	30	.000	.000	.000	.400
	Desetogodišnjaci	30	.000	.000	.000	.250
Udio ispuštenih zamjenica	Šestogodišnjaci	30	.250	.25	.000	1.000
	Osmogodišnjaci	30	.250	.167	.000	1.000
	Desetogodišnjaci	30	.200	.099	.000	.750

4.9. KVALITATIVNA ANALIZA

Kako bi se dobila potpunija slika dječjih pripovjednih sposobnosti, dodatno su se promatrale dvije varijable: upotreba neodređenih oblika imenica (broj *jedan* uz imenicu) u svrhu uvođenja likova te morfosintaktičke pogreške.

Neodređen oblik imenica javio se u sve tri dobne skupine. 23,3% šestogodišnjaka, 36,6% osmogodišnjaka te 40% desetogodišnjaka upotrijebilo je imenicu u kombinaciji s brojem *jedan* u svrhu uvođenja lika u priču. U većini slučajeva takav oblik u transkriptu se javio samo jednom, odnosno, upotrijebljen je samo za jedan lik u priči, dok su ostali likovi uvođeni samo imenicama. Nekolicina djece u priču je dva lika uvela neodređenim oblikom imenice, a niti jedno dijete nije svaki lik u priču uvelo na ovaj način. Detaljnijim pregledom moglo se uočiti da dio djece, nakon što je više likova označilo imenicom u množini, upotrebljava broj *jedan* uz imenicu kako bi izdvojili određen lik. Na primjer: „I onda su *ptičice* rekle mami da donese hranu.“ (...) „I *jedna* *ptičica* je vidjela mačku.“ U ovom slučaju broj uz imenicu nema ulogu označavanja neodređenosti, već izdvajanja određenog lika od drugih likova. Ipak, najveći broj djece rabi ovaj jezični oblik kako bi uveo novi lik u priču i pritom naglasio neodređenost, i to najčešće u prvoj rečenici priče. Na primjer: „Bila jednom *jedna* *koza*.“

Morfosintaktičke pogreške javile su se u skupini šestogodišnjaka (16,7%) te nešto manje u skupini desetogodišnjaka (10%). U skupini osmogodišnjaka grešaka nije bilo. Pritom je važno naglasiti da se za potrebe ovog istraživanja promatrao samo subjekt u rečenici te ostale greške nisu uzimane u obzir. Najveći dio svih zabilježenih morfosintaktičkih pogrešaka činile su one u kojima je upotrijebljen pogrešan rod. Na primjer: „Onda je *ovaj* tu *lisica* došao.“ ili „Jednoga dana *mali* *tele* upalo je u vodu.“. Ostale pogreške odnosile su se na netočnu deklinaciju imenice. Na primjer: „I onda je došla *mački* (mačka).“ Valja napomenuti kako je na razini cijelog uzorka ukupno zabilježeno malo morfosintaktičkih pogrešaka, svega pet u skupini šestogodišnjaka te tri u skupini desetogodišnjaka.

5. RASPRAVA

5.1. UKUPAN BROJ REFERIRANJA

Prosječan broj referiranja u pričama djece ispitane u ovom istraživanju povećava se usporedno s dobi. To potvrđuju i rezultati inferencijalne analize ove varijable koji pokazuju kako postoji značajna razlika između šestogodišnjaka i desetogodišnjaka te između osmogodišnjaka i desetogodišnjaka u ukupnom broju referiranja. S obzirom na to može se zaključiti kako starija djeca pričaju duže priče u kojima više puta označavaju pojedine likove. Takvi rezultati u skladu su s prijašnjim istraživanjima koja izvještavaju kako starija djeca pričaju duže priče od mlađe djece (Mäkinen i sur., 2014, Chang, 2004). U tom smislu ocrta se razvojna putanja pripovjednih sposobnosti djece predškolske i školske dobi.

5.2. UDJELI NEPRIKLADNIH REFERIRANJA S OBZIROM NA POJEDINU FUNKCIJU

Deskriptivni podatci dobiveni u ovoj analizi pokazuju kako su udjeli neprikladnih referiranja različiti za pojedine funkcije. Također, tri dobne skupine koje su bile uključene u analizu međusobno se više razlikuju s obzirom na funkciju ponovnog uvođenja likova, dok su jednako uspješni s obzirom na funkcije uvođenja i održavanja likova. Međutim, pronađene razlike nisu se pokazale statistički značajnima.

Prva promatrana varijabla odnosila se na ukupni udio neprikladnih referiranja, za koji deskriptivna statistika pokazuje kako u opada s porastom dobi; šestogodišnjaci imaju najveći ukupni udio neprikladnih referiranja, zatim slijede osmogodišnjaci te na kraju desetogodišnjaci. Međutim, daljnjom analizom utvrdilo se da razlike među dobnim skupinama nisu statistički značajne. Time se odbacuje prva pretpostavka ovog istraživanja prema kojoj su nejasna referiranja značajno češća kod mlađe nego kod starije djece. Takvi nalazi u suprotnosti su s dosadašnjim istraživanjima koja navode da djeca tijekom predškolske i školske dobi postaju sve uspješnija u prikladnom označavanju likova (Berman i Katzenberg, 1998; Colozzo i Whitely, 2014; Whitely i Colozzo, 2013; Serratrice, 2008). Moguće je da se drugačiji rezultati mogu pripisati različitoj tipologiji jezika koji je bio uključen u analizu. Naime, engleski jezik obilježavaju obavezni članovi te se izostavljanje istih smatra neprikladnim, dok u hrvatskome takvog načina označavanja nema, stoga u tom smislu ne postoji mogućnost pogreške. Isto tako,

do razlika je moglo doći i zbog nekih metodoloških odluka. Na primjer, za razliku od ovog rada, u istraživanju Colozzo i Whitely (2014) označavanje likova nije bilo promatrano samo kroz subjekt u rečenici, a kao neprikladno referiranje uzimalo se u obzir i manualno pokazivanje lika. Istraživanja provedena na govornicima hrvatskog jezika također navode kako mlađa djeca odstupaju od nedvosmislenog referiranja više nego starija, dok s porastom dobi postaju uspješnija u prikladnom referiranju (Gabaj i Kuvač Kraljević, 2019; Trtanj, 2019). Međutim, u istraživanju Gabaj i Kuvač Kraljević (2019) promatrani su i subjekt i objekt, a u pogrešno označavanje likova uključene su i morfološke pogreške, koje su u ovom istraživanju promatrane zasebno i nisu svrstavane u neprikladno referiranje. Zbog malog uzorka, takve razlike mogle su dovesti do drugačijih rezultata. Dakle, deskriptivni podatci provedene analize na tragu su dosadašnjih istraživanja, no pronađene razlike među skupinama nisu statistički značajne, stoga se ne može zaključivati o značajnim razvojnim promjenama u ukupnom udjelu neprikladnih referiranja. Slično su pokazali i Lindgren i Vogels (2018) koji su također pronašli da mlađa djeca imaju više nejasnih referiranja, ali bez značajnih razlika. Čimbenik koji je isto mogao utjecati na rezultate dob je djece koja su uključena u istraživanje. Dok se neka prethodna istraživanja (Lindgren i Vogels, 2018; Serratrice, 2008; Aksu-Koç i Nicolopoulou, 2014) nerijetko bave referiranjem u ranijoj dobi (čak od treće godine života), ovaj rad obuhvaća predškolsku i ranu školsku dob u kojoj promjene mogu biti manje naglašene. S obzirom na to da su rezultati na ovoj varijabli ipak bili blizu značajnosti, u kasnijoj raspravi dodatno će se protumačiti.

U rezultatima ovog rada opisana su i dva načina na koji su djeca neprikladno označavala likove. Slično objašnjavaju i Gagarina i Bohnacker (2022) ističući kako se sposobnost prikladnog referiranja može analizirati kroz dvije perspektive. Prva od njih je gramatičnost koja se odnosi na uporabu jezičnih oblika koji odgovaraju morfosintaktičkim pravilima jezika. Druga se odnosi na prikladnost u kontekstu diskursa, odnosno uporabu jezičnih sredstava koja odgovaraju trenutnom statusu (dostupnosti) referenta kojeg označavaju. Autorice napominju da većina istraživanja koja se bave referiranjem proučavaju prikladnost kroz drugu perspektivu. S druge strane, ovo istraživanje donosi detaljniju analizu neprikladnog referiranja uzimajući u obzir obje perspektive. Kroz treću (Prikladnost sredstva referiranja) i četvrtu (Prikladnost dosljednog označavanja) varijablu promatrano je na koji način djeca najčešće griješe prilikom označavanja likova u svojim pričama. Pokazano je kako u sve tri dobne skupine većinu neprikladnosti čine neprikladna sredstva referiranja, odnosno uporaba jezičnih sredstava koja

ne odgovaraju dostupnosti referenta. Na taj način slušatelj, bez podloge zajedničkog znanja, ne može odrediti na koji se lik pojedinim sredstvom upućuje.

Kada govorimo o funkciji uvođenja likova, udio neprikladnih referiranja ne mijenja se značajno među sve tri dobne skupine, što potvrđuju i rezultati inferencijalne analize kojom nisu pronađene statistički značajne razlike. Šestogodišnjaci, osmogodišnjaci i desetogodišnjaci jednako uspješno uvode likove u priču prikladnim sredstvima te je udio neprikladnih referiranja za sve tri skupine nizak. Ovakvi rezultati potvrđuju drugu pretpostavku istraživanja prema kojoj ne postoji značajna razlika u uvođenju likova između mlađe i starije djece. Uvođenje likova pokazalo se kao jednostavna funkcija koju djeca u hrvatskom jeziku rano usvajaju.

Isto je pokazano i za funkciju održavanja likova. Sve tri dobne skupine u ovoj su funkciji referiranja vrlo uspješne te je udio neprikladnih referiranja veoma nizak. Inferencijalna analiza potvrđuje kako ne postoje statistički značajne razlike s obzirom na dob. Stoga se odbacuje treća pretpostavka istraživanja prema kojoj su nejasna referiranja u održavanju likova značajno češća kod mlađe nego kod starije djece. Iz ovih rezultata može se zaključiti kako su šestogodišnjaci, osmogodišnjaci i desetogodišnjaci jednako uspješni u održavanju likova. Održavanje likova također se pokazalo kao jednostavna funkcija u kojoj djeca rijetko griješe.

Većina stranih istraživanja funkciju uvođenja likova navodi kao složeniju od održavanja likova, a jednostavniju od ponovnog uvođenja likova (Wong i Johnston, 2003; Colozzo i Whitely, 2014; Colozzo i Whitely, 2015; Whitely i Colozzo, 2013). Aksu-Koç i Nicolopoulou (2014) navode kako su djeca govornici engleskog, grčkog i turskog najmanje uspješna u uvođenju likova u odnosu na održavanje i ponovno uvođenje likova. Dakle, spomenuta istraživanja opisuju uvođenje likova kao funkciju složeniju od održavanja likova, no takve rezultate možemo pripisati drugačijoj tipologiji jezika koji su bili uključeni u ispitivanje. Naime, u hrvatskom jeziku ne postoje obavezni određeni i neodređeni članovi te se uporabom imenice ne može pogriješiti, za razliku od, primjerice, engleskog i grčkog gdje se izostavljanje člana smatra neprikladnim. Zato je iz podataka dobivenih ovom analizom moguće zaključiti da uvođenje i održavanje likova u hrvatskom jeziku predstavljaju manje zahtjevne funkcije referiranja u kojima djeca rijetko griješe.

Prema deskriptivnim podacima, ponovno uvođenje likova pokazano je kao funkcija s najvećim udjelom neprikladnih referiranja te najvećim razlikama među tri dobne skupine. Šestogodišnjaci su se pokazali kao najmanje uspješna skupina u prikladnom ponovnom uvođenju likova, zatim su slijedili osmogodišnjaci te na kraju desetogodišnjaci. Međutim, ove

razlike nisu se pokazale kao statistički značajne, iako su dobivene vrijednosti bile blizu značajnosti. S obzirom na ovakve rezultate odbacuje se i četvrta pretpostavka ovog istraživanja prema kojoj su nejasna referiranja u ponovnom uvođenju likova značajno češća kod mlađe nego kod starije djece. Prema tome, ne možemo govoriti o razvojnim promjenama koje su bile očekivane za ovu funkciju. Ovakvi rezultati nisu u skladu s istraživanjima koja navode ponovno uvođenje likova kao najzahtjevniju funkciju koja se usvaja kasnije (Colozzo i Whitely, 2014; Hickmann i Hendriks, 1999; Wong i Johnston, 2003; Colozzo i Whitely, 2015; Lindgren i Vogels, 2018; Whitely i Colozzo, 2013). No, kako bi se dobiveni rezultati bolje razjasnili, potrebno je usporediti deskriptivne podatke za sve funkcije.

S obzirom na to da je udio neprikladnih referiranja u uvođenju i održavanju likova nizak, može se reći da najveći dio ukupnog udjela neprikladnih referiranja čine upravo neprikladna referiranja u ponovnom uvođenju likova. Međutim, testovi provedeni u sklopu inferencijalne analize pokazuju da ne postoje statistički značajne razlike između šestogodišnjaka, osmogodišnjaka i desetogodišnjaka. Ipak, rezultati spomenutih testova za navedene dvije varijable bili su blizu značajnosti, za razliku od funkcija uvođenja i održavanja likova. Stoga je prema deskriptivnim podacima, uz oprez, moguće govoriti o razvojnim tendencijama koje vrijede za ukupni udio neprikladnih referiranja te udio neprikladnih referiranja u funkciji ponovnog uvođenja likova, što je posebno vidljivo prilikom usporedbe s funkcijama uvođenja i održavanja likova. Navedeno se može vidjeti na Slici 2 na kojoj su grafički prikazani prosječni udjeli neprikladnih referiranja u pojedinim funkcijama za svaku dobnu skupinu. Na ilustriranom prikazu jasnije su vidljive razvojne tendencije temeljene na deskriptivnim rezultatima. Ukupan udio neprikladnih referiranja i udio neprikladnih referiranja u ponovnom uvođenju likova najviši su kod šestogodišnjaka te postupno opadaju usporedno s porastom dobi, dok udjeli neprikladnog referiranja u uvođenju i održavanju likova ostaju niski te su slični u sve tri dobne skupine. Prema tome, uz oprez, možemo reći da se ponovno uvođenje likova ipak može izdvojiti kao funkcija kojom se u hrvatskom jeziku teže ovladava u odnosu na uvođenje i održavanje likova te da su tijekom predškolskog i ranog školskog razdoblja prisutne razvojne tendencije u sposobnostima prikladnog označavanja likova. Takve tendencije ogledaju se u postupnom opadanju ukupnog udjela neprikladnih referiranja te udjela neprikladnih referiranja u funkciji ponovnog uvođenja likova.

5.3. JEZIČNA SREDSTVA RABljena ZA POJEDINU FUNKCIJU

Sve tri dobne skupine za funkciju uvođenja likova većinom upotrebljavaju imenice, što potvrđuje i inferencijalna analiza kojom nisu pronađene statistički značajne razlike između šestogodišnjaka, osmogodišnjaka i desetogodišnjaka. Isto navode i istraživanja u hrvatskome (Hržica i Kuvač Kraljević, 2022) te stranim jezicima (Fossard i sur, 2018; Colozzo i Whitely, 2015). Nekolicina djece za ovu funkciju rabi zamjenice i ispuštene zamjenice, ali ni na tim varijablama nisu pronađene statistički značajne razlike među skupinama. Gabaj (2018) je u svom radu također pokazala kako većina sudionika uvodi likove imenskom riječi, s tim da su djeca u manjoj mjeri rabila imenske riječi od odraslih, dok se mlađa i starija djeca međusobno nisu razlikovala. Autorica smatra da djeca u predškolskom i školskom razdoblju većinom prikladno uvode likove imenicama, međutim još uvijek povremeno odstupaju od pravilnog uvođenja likova koristeći se zamjenicama, čime se razlikuju od odraslih govornika. Hržica i Kuvač Kraljević (2022) ipak pronalaze kako i djeca i odrasli za uvođenje likova upotrebljavaju isključivo imenice. No u tom radu promatrana su samo tri glavna lika svake priče, dok su ostali likovi isključeni iz analize. Možemo zaključiti da, iako pojedina djeca povremeno uvode likove zamjenicama ili ispuštenim zamjenicama, čime se još uvijek razlikuju od odraslih govornika, većinom za tu funkciju rabe imenice, pokazujući time da su ovladala prikladnim uvođenjem likova u priču, što je potvrđeno i analizom udjela neprikladnih referiranja za funkciju uvođenja.

Uočeno je kako sve tri dobne skupine za funkciju održavanja likova najviše upotrebljavaju ispuštene zamjenice, zatim imenice, a najmanje zamjenice. Nisu pronađene statistički značajne razlike među skupinama ni za jedno od spomenutih jezičnih sredstava, što je u skladu s rezultatima dobivenim u istraživanju Gabaj i Kuvač Kraljević (2019) koje isto navode kako se dvije skupine djece ne razlikuju u uporabi imenica, zamjenica i ispuštenih zamjenica za održavanje likova, pri čemu su pokazane i naznake sve češće uporabe ispuštenih zamjenica približavanjem odrasloj dobi. Deskriptivni podatci ove analize također pokazuju kako desetogodišnjaci imaju najveći udio ispuštenih zamjenica. No, nije moguće izvoditi zaključke o dobnim razlikama s obzirom na nepostojanje statističke značajnosti. Dakle, djeca za održavanje likova upotrebljavaju ispuštene zamjenice i imenice, te rijetko zamjenice. Takvi rezultati donekle su neočekivani, s obzirom na to da se, prema dosadašnjim saznanjima, za ovu funkciju najčešće rabe zamjenice. Međutim, usmjerimo li se na metodološke razlike, vidljivo je da su se u nekim istraživanjima zamjenice i ispuštene zamjenice svrstavale u istu kategoriju (Hickmann i Hendriks, 1999; Hržica i Kuvač Kraljević, 2022). Stoga je moguće zaključiti kako

u ovom slučaju rezultati ipak podupiru prijašnja zapažanja. Održavanje likova je funkcija za koju se najčešće upotrebljavaju zamjenice, no moguće je rabiti i imenice bez narušavanja prikladnosti označavanja likova. Kao takva ne predstavlja zahtjevan zadatak djeci predškolske i školske dobi, a to potvrđuje i analiza udjela neprikladnih referiranja za funkciju održavanja.

Pogledamo li deskriptivne podatke vezane uz jezična sredstva rabljena za funkciju ponovnog uvođenja likova, vidljivo je kako sve tri dobne skupine u najvećoj mjeri upotrebljavaju imenice, pri čemu u tome prednjače desetogodišnjaci. Nakon toga slijede ispuštene zamjenice te na kraju zamjenice. Ovakva raspodjela potvrđuje i prijašnja istraživanja prema kojima su imenice najčešće rabljene prilikom ponovnog uvođenja likova (Colozzo i Whitely, 2015; Orsolini, Rossi i Pontecorvo, 1996; Lindgren i Vogels, 2018; Fossard i sur., 2018; Hržica i Kuvač Kraljević, 2022; Gabaj i Kuvač Kraljević, 2019). S obzirom na to da nije pronađena statistička značajnost razlika među skupinama, ne možemo govoriti o postojanju dobnih razlika na ovim varijablama. Sva djeca u prosjeku se za ponovno uvođenje likova oslanjaju na imenice te u manjoj mjeri na ispuštene zamjenice, a najmanje na zamjenice. S obzirom na to da uporaba zamjenica i ispuštenih zamjenica prilikom ponovnog uvođenja likova otvara mogućnost da referiranje bude neprikladno, odnosno da iz upotrijebljenoga jezičnog sredstva nije moguće odrediti na koji lik se odnosi, jasno je kako su udjeli neprikladnih referiranja za ovu funkciju ipak nešto veći u usporedbi s uvođenjem i održavanjem likova. Dobiveni podatci govore u prilog tome da djeca predškolske i školske dobi, povremenom uporabom zamjenica i ispuštenih zamjenica za ponovno uvođenje likova, pokazuju da još uvijek nedovoljno uzimaju u obzir sugovornikovu perspektivu kod označavanja likova u pričama te su njihove pripovjedne sposobnosti u toj dobi još u razvoju.

5.4. KVALITATIVNA ANALIZA

Uporaba neodređenog oblika imenica prilikom uvođenja likova nije obavezna u hrvatskom jeziku. Međutim, ovim istraživanjem pokazano je da se kod značajnog broja djece taj oblik ipak javlja. Pri tome je uočeno da ga sve više djece upotrebljava usporedno s porastom dobi. Može se zaključiti da neka djeca postaju sve vještija u preciznom razlučivanju informacija u svojim pričama te mogu prepoznati kada je neka pojava u priči nova i to dodatno naznačiti uporabom broja *jedan* ispred imenice.

Morfosintaktičke pogreške javile su se u skupini šestogodišnjaka i desetogodišnjaka, dok su u potpunosti izostale kod osmogodišnjaka. Ipak, ovakvi rezultati moraju se uzeti s oprezom jer su za potrebe ovog istraživanja u obzir uzimani samo subjekti u rečenicama, dok su se ostale pogreške zanemarile. Iz detaljnije analize vidljivo je da je najčešća vrsta pogrešaka nastala narušavanjem sročnosti u rečenici, točnije, upotrebom pogrešnog roda riječi. Pri tome je važno napomenuti i da su u ovom istraživanju korištene priče s likovima različita roda. Ova vrsta pogrešaka u takvim pričama može upućivati na dosadašnja saznanja o različitim razinama zahtjevnosti priče, odnosno na činjenicu da broj i rod likova utječu na izvedbu te uvelike doprinose složenosti priče. To potvrđuju i brojna istraživanja (Aksu-Koç i Nicolopoulou, 2014; Whitely i Colozzo, 2013; Fossard i sur., 2018; Contemori i Dussias, 2016) u kojima je uočeno kako broj i rod likova kao lingvistički elementi u priči utječu na kognitivnu zahtjevnosti zadatka.

5.5. MEĐUJEZIČNE RAZLIKE

Na temelju svega dosad navedenog, može se reći kako nije jednako ovladati referiranjem u različitim jezicima. Mnoga dosadašnja istraživanja pokazala su kako tijek usvajanja uvelike ovisi o tipologiji jezika. Uočene su različite dobi usvajanja pojedinih funkcija referiranja u različitim jezicima. Sukladno tome, Aksu-Koç i Nicolopoulou (2014) navode kako djeca u grčkome prikladno uvode likove u većoj mjeri od djece u engleskome, koja u većoj mjeri prikladno uvode likove od djece u turskom jeziku. Gülzow i Gagarina (2007) pronašle su kako djeca u ruskome već u dobi od tri godine pokazuju raspodjelu imenica i zamjenica sličniju odraslima, što je ranije od djece u njemačkom jeziku. Smatraju da je do razlika došlo upravo zbog drugačijeg načina označavanja (ne)određenosti u dva spomenuta jezika. Brojna druga istraživanja također su se bavila međujezičnim sličnostima i razlikama u engleskome, njemačkome, španjolskome, francuskome i mandarinskome (Kail i Hickmann, 1992; Kail i Sanches Y Lopez, 1997; Hickmann i Hendriks, 1999; Hickmann i sur., 1996). Što se tiče dobi usvajanja pojedinih funkcija, pokazano je kako se u nekim jezicima, od kojih je najviše proučavan engleski, za razliku od funkcije održavanja likova, funkcije uvođenja i ponovnog uvođenja likova usvajaju relativno kasno; od sedme pa čak i do desete godine (Wong i Johnston, 2004; Colozzo i Whitely, 2014; Colozzo i Whitely, 2015; Hickmann i sur., 1996). Neki su jezici pritom češće, a neki rjeđe proučavani. Hrvatski jezik obilježava nepostojanje obaveznog sustava određenih i neodređenih članova. Isto tako, u hrvatskom kao jeziku ispustivih zamjenica

dopuštena je uporaba ispuštenih zamjenica. Hrvatski kao takav spada u skupinu manje istraživanih jezika. Ovaj rad potaknut je upravo manjim brojem istraživanja na hrvatskom jeziku te je usmjeren na stjecanje novih važnih spoznaja o razvoju referiranja. Kroz podatke dobivene ovim istraživanjem moguće je usporediti tijek stjecanja sposobnosti prikladnog referiranja u hrvatskom te u drugim jezicima. Rezultati ovog istraživanja pokazali su kako ne postoje statistički značajne razlike među dobnim skupinama u udjelima neprikladnih referiranja za pojedine funkcije. Stoga se ne mogu donositi zaključci o dobnim razlikama. Međutim, iz deskriptivnih podataka vidljive su razlike između pojedinih funkcija s obzirom na dob. Uvođenje i održavanje likova pokazali su se kao funkcije kojima djeca u hrvatskom jeziku ovladavaju relativno rano te u njima rijetko griješe. Ponovno uvođenje likova izdvojilo se kao nešto zahtjevnija funkcija s najvećim udjelom neprikladnih referiranja, pri čemu se taj udio smanjuje s porastom dobi. Uzmemo li u obzir da su rezultati inferencijalne analize za tu funkciju bili blizu značajnosti, uz oprez bi se moglo zaključiti kako ipak postoje razvojne tendencije. Dakle, djeca su s porastom dobi sve više izložena složenijim oblicima jezične proizvodnje te postaju nešto uspješnija u prikladnom označavanju likova. Možemo zaključiti da se hrvatska djeca, kada govorimo o sposobnosti prikladnog referiranja u pojedinim funkcijama, razlikuju od djece koja usvajaju neki drugi jezik. Naime, za druge jezike pokazano je kako se prvo usvaja funkcija održavanja likova, a zatim funkcije uvođenja i ponovnog uvođenja likova. S druge strane, u hrvatskome se ponovno uvođenje likova pokazalo kao najzahtjevnija funkcija, dok se funkcije uvođenja i održavanja likova usvajaju relativno rano. Uočeno je i da su djeca govornici hrvatskoga jezika sve sposobnija u naglašavanju razlika između novih i poznatih informacija upotrebom neobaveznog neodređenog oblika imenica. Tako se kvalitativnim dijelom ovog rada dotakla dosad rijetko istraživana tema neodređenog oblika imenica u jeziku koji nema obavezni sustav određenih i neodređenih članova. Vidljivo je da je uvođenje likova uporabom broja *jedan* uz imenicu prisutno u značajnom postotku djece, čime djeca pokazuju kako u ovoj dobi uočavaju razlike između novih informacija i informacija koje su već poznate te su sposobni određenim jezičnim oblicima to i naglasiti. Što se tiče jezičnih sredstava rabljenih za pojedinu funkciju referiranja, pokazano je da u hrvatskome jeziku za funkciju uvođenja likova sva djeca većinom rabe imenice, dok se za funkciju održavanja likova oslanjaju na ispuštene zamjenice i imenice, čime pokazuju ovladanost ovim dvjema funkcijama referiranja. To je u skladu s istraživanjima u drugim jezicima (Colozzo i Whitely, 2015; Lindgren i Vogels, 2018; Fossard i sur, 2018; Hickmann i Hendriks, 1999) u kojima djeca također većinom rabe imenice za uvođenje, a zamjenice za održavanje likova. Za funkciju ponovnog uvođenja likova djeca u hrvatskome većinom upotrebljavaju imenice, uz nešto veći udio ispuštenih zamjenica koje

dovode do neprikladnog referiranja. Slično pokazuju i istraživanja u drugim jezicima (Colozzo i Whitely, 2015; Lindgren i Vogels, 2018; Orsolini, Rossi i Pontecorvo, 1996; Hickmann i Hendriks, 1999).

5.6. OGRANIČENJA I SMJERNICE ZA DALJNJA ISTRAŽIVANJA

Prilikom tumačenja rezultata i uspoređivanja s dosadašnjim nalazima, važno je napomenuti ograničenja ovog istraživanja koja su mogla utjecati na dobivene podatke. Svim sudionicima bio je ponuđen isti istraživački materijal, međutim nije bilo moguće kontrolirati veličinu pojedinog uzorka. Tako su ispitanici s duljim pričama imali i veći ukupan broj referiranja, što je utjecalo i na rezultate analize. Za potrebe ovog istraživanja bila su promatrana samo označavanja subjekta u rečenici, kako je rađeno u većini istraživanja, što je omogućilo veću usporedivost podataka. Isto tako, označavanje likova množinskim oblicima ili izrazima koji označavaju skupinu se zanemarilo. Ovim odlukama smanjio se uzorak koji je bio uključen u analizu. Iako je broj sudionika ovog istraživanja nešto veći od dosadašnjih sličnih istraživanja na hrvatskom jeziku, ipak se još uvijek smatra malim uzorkom na temelju kojega se zaključci moraju uzimati s oprezom. Što se tiče istraživanja na hrvatskom jeziku, ostaje prostor za provođenje opsežnijih analiza s većim brojem ispitanika čiji bi rezultati posljedično bili pouzdaniji. Također, buduća istraživanja trebala bi uključiti sva označavanja likova u priči te tako proširiti uzorak kako bi se dobila potpunija, točnija i pouzdanija slika dječjih sposobnosti prikladnog referiranja u hrvatskom jeziku.

6. ZAKLJUČAK

Pripovijedanje kao složena jezična vještina predstavlja koristan alat za dobivanje informacija o razvoju jezičnih, ali i pragmatičkih sposobnosti djece. Jedan od ključnih elemenata pragmatike pripovijedanja odnosi se na referiranje; upotrebu određenih jezičnih sredstava kako bi se uputilo na neku osobu ili pojavu. Referiranje je iznimno složena jezična vještina koja zahtijeva visoke kognitivne i lingvističke sposobnosti. Predstavlja važan faktor u postizanju kohezije priče. Tijekom pripovijedanja se izdvajaju tri načina označavanja likova, odnosno tri različite funkcije referiranja: uvođenje, održavanje te ponovno uvođenje likova. Pritom je govornik suočen s odlukom o tome koje jezično sredstvo upotrijebiti kako bi referiranje bilo jasno i razumljivo. Brojna strana istraživanja pokazuju kako se sposobnost prikladnog označavanja likova razvija postupno tijekom predškolskog i školskog razdoblja, pri čemu spomenute funkcije referiranja nisu jednako složene. S obzirom na specifičnosti tipologije hrvatskog jezika, mogu se očekivati neke razlike u usporedbi s drugim jezicima. Cilj ovog rada bio je istražiti razvoj pripovjednih sposobnosti šestogodišnjaka, osmogodišnjaka i desetogodišnjaka u hrvatskom jeziku, odnosno ispitati postoje li dobne razlike u uspješnosti prikladnog označavanja likova u dječjim pričama s obzirom na tri funkcije referiranja.

Rezultati ovog istraživanja pokazuju kako je referiranje djece različite dobi u hrvatskom jeziku slično. Djeca predškolske i školske dobi u označavanju likova relativno malo griješe. To sugerira da su ovladali ovom vještinom, barem što se tiče označavanja likova u gramatičkoj ulozi subjekta. Pri tome se, prema deskriptivnim podacima, može zaključiti kako se različite funkcije referiranja razlikuju. Dok su u funkcijama uvođenja i održavanja likova sve tri dobne skupine uspješne, u funkciji ponovnog uvođenja likova pokazane su razvojne tendencije; udio neprikladnih referiranja veći je kod šestogodišnjaka te opada s porastom dobi.

Značaj ovog istraživanja može se gledati kroz više aspekata. Prije svega, u analizu su uključene tri dobne skupine ispitanika kojima je obuhvaćen prelazak iz predškolske u školsku dob, razdoblje koje se u dosadašnjim istraživanjima spominje kao prekretnica u razvoju pripovjednih sposobnosti. Uzele su se u obzir sve tri funkcije referiranja kako bi se pokazalo postoje li između njih razlike u hrvatskom jeziku. Isto tako, promatralo se označavanje neodređenosti u dječjim pričama u hrvatskom jeziku, što predstavlja rijetko istraživanu temu za jezike u kojima ne postoji sustav obaveznog označavanja određenosti i neodređenosti. Provedena je i detaljnija analiza neprikladnosti uzimajući u obzir prikladnost sredstava i dosljednost u označavanju likova. Također, hrvatski jezik spada u skupinu jezika koji nemaju obavezne članove te u

kojima su dopuštene ispuštene zamjenice. Kao takav rjeđe je istraživao od nekih drugih stranih jezika. Ova analiza tako pruža važne informacije o dosad još uvijek nedovoljno istraženom razvoju sposobnosti referiranja u hrvatskom jeziku. Izvještava o vještinama referiranja kod djece urednog razvoja na temelju kojih se može dobiti potpunija slika napredovanja dječjih pripovjednih i pragmatičkih sposobnosti tijekom predškolskog i ranog školskog razdoblja. Dobiveni podatci pružaju znanstvenicima vrijedna saznanja na temelju kojih se mogu usmjeravati u budućem istraživačkom radu.

Rad ima važne implikacije i na kliničku praksu. Naime, logoped kao stručnjak mora biti upoznat s razvojem pripovjednih sposobnosti pa tako i sposobnosti referiranja s obzirom na tri funkcije i jezična sredstva koja se upotrebljavaju u svrhu označavanja likova u pričama. Proširimo li perspektivu, možemo reći da se u spomenutim sposobnostima ogledaju i pragmatičke vještine. Na taj način logoped može prepoznati odstupanja u razvoju pripovjednih sposobnosti djeteta koja bi mu ukazivala na postojanje jezičnih teškoća. Ovo istraživanje pruža uvid u sličnosti i različitosti triju spomenutih funkcija i njihove razvojne putanje specifične za hrvatski jezik. Na taj način doprinosi logopedskoj praksi, prvenstveno u procesu procjene čiji važan dio predstavlja upravo procjena pripovijedanja. Iz načina na koji dijete označava likove tijekom pripovijedanja moguće je raspoznati neke pogreške koje mogu upućivati na postojanje jezičnih teškoća. Pri tome je važno naglasiti kako je, osim rada na saznanjima o pripovjednim sposobnostima djece urednog razvoja, važno usporedno proučiti iste parametre i kod djece s jezičnim teškoćama kako bi se moglo doći do implikacija za logopedski rad s tom populacijom.

7. LITERATURA

1. Adams, C. (2002). Practitioner Review: The assessment of language pragmatics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43(8), 973-987. <https://doi.org/10.1111/1469-7610.00226>
2. Aksu-Koç, A. i Nicolopoulou, A. (2014). Character reference in young children's narratives: A crosslinguistic comparison of English, Greek, and Turkish. *Lingua*, 155, 62–84. <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2014.04.006>
3. Aksu-Koç, A. i Aktan-Erciyes, A. (2018). 16. Narrative Discourse: Developmental Perspectives. U E. Dattner i D. Ravid (ur.), *Handbook of Communication Disorders: Theoretical, Empirical, and Applied Linguistic Perspectives* (str. 329-356). Berlin, Boston: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9781614514909-017>
4. Berman, R. A. (2009). Language development in narrative contexts. U E. Bavin (ur.), *Cambridge handbook of child language* (str. 461–467). Cambridge: Cambridge University Press. https://www.academia.edu/37566354/Language_development_in_narrative_contexts.
Pristupljeno 10. travnja 2023.
5. Berman, R. i Katzenberg, I. (1998). Cognitive and linguistic factors in development of picture-series narration. *Studi italiani di linguistica teorica ed applicata*, 27, 21-46. https://www.researchgate.net/publication/287181900_Cognitive_and_linguistic_factors_in_development_of_picture-series_narration.
Pristupljeno 15. travnja 2023.
6. Bishop, D. V. i Edmundson, A. (1987). Language-impaired 4-year-olds: distinguishing transient from persistent impairment. *Journal of speech and hearing disorders*, 52(2), 156–173. <https://doi.org/10.1044/jshd.5202.156>
7. Bishop, D., Kuvač Kraljević, J., Hržica, G., Kovačević, M. i Kologranić Belić, L. (2013). *Test razumijevanja gramatike (TROG-2:HR)*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
8. Botting, N. (2002). Narrative as a tool for the assessment of linguistic and pragmatic impairments. *Child Language Teaching and Therapy*, 18(1), 1-21. <https://doi.org/10.1191/0265659002ct224oa>
9. Chang, C. H. (2004). Telling stories of experiences: Narrative development of young Chinese children. *Applied Psycholinguistics*, 25(1), 83-104. <https://doi.org/10.1017/s0142716404001055>

10. Colozzo, P. i Whitely, C. (2014). Keeping track of characters: Factors affecting referential adequacy in children's narratives. *First Language*, 34(2), 155–177. <https://doi.org/10.1177/0142723714522164>
11. Colozzo, P. i Whitely, C. (2015). The interplay of referential function and character primacy on referring expressions in children's narratives. *First Language*, 35(2), 137–162. <https://doi.org/10.1177/0142723715577321>
12. Contemori, C. i Dussias, P. E. (2016). Referential choice in a second language: evidence for a listener-oriented approach. *Language, cognition and Neuroscience*, 31(10), 1257–1272. <https://doi.org/10.1080/23273798.2016.1220604>
13. Cortazzi, M. (1994). Narrative analysis. *Language Teaching*, 27(3), 157-170. <https://doi.org/10.1017/s0261444800007801>
14. Crawshaw, C. E., Kern, F., Mertens, U. J. i Rohlfing, K. J. (2020). Children's Narrative Elaboration After Reading a Storybook Versus Viewing a Video. *Frontiers in Psychology*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.569891>
15. Dickinson, D. K. i McCabe, A. (2001). Bringing it all together: The multiple origins, skills, and environmental supports of early literacy. *Learning Disabilities Research and Practice*, 16(4), 186–202. <https://doi.org/10.1111/0938-8982.00019>
16. Dunn, L.M., Dunn, L.M., Kovačević, M., Padovan, N., Hržica, G., Kuvač Kraljević, J., Mustapić, M., Dobravec, G. i Palmović, M. (2010). *Peabody slikovni test rječnika (PPVT-III-HR)*. Zagreb: Naklada Slap.
17. Fernández, C. (2013). Mindful storytellers: Emerging pragmatics and theory of mind development. *First Language*, 33(1), 20–46. <https://doi.org/10.1177/0142723711422633>
18. Fossard, M., Achim, A. M., Rousier-Vercruyssen, L., Gonzalez, S., Bureau, A. i Champagne-Lavau, M. (2018). Referential Choices in a Collaborative Storytelling Task: Discourse Stages and Referential Complexity Matter. *Frontiers in Psychology*, 9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00176>
19. Fukumura, K., van Gompel, R. P. i Pickering, M. J. (2010). The use of visual context during the production of referring expressions. *Quarterly journal of experimental psychology (2006)*, 63(9), 1700–1715. <https://doi.org/10.1080/17470210903490969>
20. Gabaj, M. (2018). *Označavanje likova u dječjim pričama* (Diplomski rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:067111>

21. Gabaj, M. i Kuvač Kraljević, J. (2019). Označavanje likova u dječjem pripovjednom diskursu. *Logopedija*, 9(2), 40-49. <https://doi.org/10.31299/log.9.2.1>
22. Gagarina, N. i Bohnacker, U. (2022). A new perspective on referentiality in elicited narratives: Introduction to the Special Issue. *First Language*, 42(2), 171–190. <https://doi.org/10.1177/01427237211062300>
23. Gagarina, N., Klop, D., Kunnari, S., Tantele, K., Välimaa, T., Balčiūnienė, I., Bohnacker, U. i Walters, J. (2012). MAIN: Multilingual Assessment Instrument for Narratives. *ZAS Papers in Linguistics*, 56, 1-155.
24. Gagarina, N., Klop, D., Kunnari, S., Tantele, K., Välimaa, T., Bohnacker, U. i Walters, J. (2019). MAIN: Multilingual Assessment Instrument for Narratives – revised. *ZAS Papers in Linguistics*, 63, 20. <https://doi.org/10.21248/zaspil.63.2019.516>
25. Griffin, T. M., Hemphill, L., Camp, L. i Wolf, D. P. (2004). Oral discourse in the preschool years and later literacy skills. *First Language*, 24(2), 123–147. <https://doi.org/10.1177/0142723704042369>
26. Gülzow, I. i Gagarina, N. V. (2007). Noun phrases, pronouns and anaphoric reference in young children narratives. *ZAS papers in linguistics*, 48, 203-223. <https://doi.org/10.21248/zaspil.48.2007.359>
27. Halliday, M.A.K. i Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. London, Longman. https://kupdf.net/download/cohesion-in-english-halliday-amp-hasan-1976_58cb70e0dc0d60db13c34635_pdf. Pristupljeno 17. travnja 2023.
28. Heilmann, J., Miller, J. F. i Nockerts, A. (2010). Sensitivity of narrative organization measures using narrative retells produced by young school-age children. *Language Testing*, 27(4), 603–626. <https://doi.org/10.1177/0265532209355669>
29. Hendriks, P., Koster, C., i Hoeks, J. C. J. (2014). Referential choice across the lifespan: Why children and elderly adults produce ambiguous pronouns. *Language, Cognition and Neuroscience*, 29(4), 391-407. <https://doi.org/10.1080/01690965.2013.766356>
30. Hickmann, M. i Hendriks, H. (1999). Cohesion and anaphora in children's narratives: a comparison of English, French German, and Mandarin Chinese. *Journal of Child Language*, 26(2), 419–452. <https://doi.org/10.1017/s0305000999003785>
31. Hickmann, M., Hendriks, H., Roland, F. i Liang, J. (1996). The marking of new information in children's narratives: a comparison of English, French, German and Mandarin Chinese. *Journal of Child Language*, 23(3), 591–619. <https://doi.org/10.1017/s0305000900008965>

32. Hržica, G. i Kraljević, J. (2020). The Croatian adaptation of the Multilingual Assessment Instrument for Narratives. *ZAS Papers in Linguistics*, 64, 37–44. <https://doi.org/10.21248/zaspil.64.2020.555>
33. Hržica, G. i Kuvač Kraljević, J. (2012). MAIN: Multilingual Assessment Instrument for Narratives. *ZAS Papers in Linguistics*, 56.
34. Hržica, G. i Kuvač Kraljević, J. (2022). Referential choice in stories with characters of one or different genders: A study of monolingual Croatian speakers. *First Language*, 42(2), 216-233. <https://doi.org/10.1177/0142723720949728>
35. Kail, M. i Hickmann, M. (1992). French children's ability to introduce referents in narratives as a function of mutual knowledge. *First Language*, 12(34), 73–94. <https://doi.org/10.1177/014272379201203405>
36. Kail, M. i Sanches Y Lopez, I. (1997). Referent introductions in Spanish narratives as a function of contextual constraints: a crosslinguistic perspective. *First Language*, 17(51), 103–130. <https://doi.org/10.1177/014272379701705105>
37. Karmiloff-smith, A. (1985). Language and cognitive processes from a developmental perspective. *Language and Cognitive Processes*, 1(1), 61–85. <https://doi.org/10.1080/01690968508402071>
38. Kelić, M., Hržica, G. i Kuvač Kraljević, J. (2012). Mjere jezičnog razvoja kao pokazatelji posebnih jezičnih teškoća. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 48 (2), 23-40. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/87793>
39. Kibrik, A. A., Khudyakova, M. V., Dobrov, G., Linnik, A. i Zalmanov, D. A. (2016). Referential Choice: Predictability and Its Limits. *Frontiers in Psychology*, 7. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01429>
40. Kuijper, S., Hartman, C. A. i Hendriks, P. (2015). Who Is He? Children with ASD and ADHD Take the Listener into Account in Their Production of Ambiguous Pronouns. *PLOS ONE*, 10(7). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0132408>
41. Lindgren, J. i Vogels, J. (2018). Referential cohesion in Swedish preschool children's narratives. *Journal of Pragmatics*, 133, 45–62. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2018.06.007>
42. MacWhinney, B. (2000). *The CHILDES Project: Tools for Analyzing Talk. 3rd Edition*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates
43. Mäkinen, L., Loukusa, S., Nieminen, L., Leinonen, E. i Kunnari, S. (2014). The development of narrative productivity, syntactic complexity, referential cohesion and

- event content in four- to eight-year-old Finnish children. *First Language*, 34(1), 24–42. <https://doi.org/10.1177/0142723713511000>
44. Matthews, D., Lieven, E., Theakston, A. L. i Tomasello, M. (2006). The effect of perceptual availability and prior discourse on young children's use of referring expressions. *Applied Psycholinguistics*, 27(3), 403–422. <https://doi.org/10.1017/s0142716406060334>
45. Norbury, C. F. i Bishop, D. V. (2003). Narrative skills of children with communication impairments. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 38(3), 287–313. <https://doi.org/10.1080/13682031000108133>
46. O'Neill, D., Pearce, M.J. i Pick, J. (2004). Preschool Children's Narratives and Performance on the Peabody Individualized Achievement Test – Revised: Evidence of a Relation between Early Narrative and Later Mathematical Ability. *First Language*, 24(2), 149-183. <https://doi.org/10.1177/0142723704043529>
47. Orsolini, M., Rossi, F. i Pontecorvo, C. (1996). Re-introduction of referents in Italian children's narratives. *Journal of Child Language*, 23(2), 465–486. <https://doi.org/10.1017/s0305000900008886>
48. Reese, E., Suggate, S., Long, J. i Schaughency, E. (2010). Children's oral narrative and reading skills in the first 3 years of reading instruction. *Reading and Writing*, 23(6), 627–644. <https://doi.org/10.1007/s11145-009-9175-9>
49. Sah, W. (2018). Referential choice in narratives of Mandarin-speaking children with autism spectrum disorder: Form, function, and adequacy. *First Language*, 38(3), 225–242. <https://doi.org/10.1177/0142723717739198>
50. Serratrice, L. (2008). The Role of Discourse and Perceptual Cues in the Choice of Referential Expressions in English Preschoolers, School-Age Children, and Adults. *Language Learning and Development*, 4(4), 309-332. <https://doi.org/10.1080/15475440802333619>
51. Stadler, M.A. i Ward, G.C. (2005). Supporting the Narrative Development of Young Children. *Early Childhood Education Journal*, 33(2), 73–80. <https://doi.org/10.1007/s10643-005-0024-4>
52. To, C. K., Stokes, S. F., Cheung, H. T. i T'sou, B. (2010). Narrative assessment for Cantonese-speaking children. *Journal of speech, language, and hearing research*, 53(3), 648–669. [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2009/08-0039\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2009/08-0039))
53. Trtanj, I. (2019). Organizacija pripovjednoga diskursa: anafora i kohezija u dječjem pripovijedanju . *Jezikoslovlje*, 20(3), 583-601. <https://doi.org/10.29162/jez.2019.21>

54. Wellman, R. L., Lewis, B. A., Freebairn, L. A., Avrich, A. A., Hansen, A. J. i Stein, C. M. (2011). Narrative ability of children with speech sound disorders and the prediction of later literacy skills. *Language, speech, and hearing services in schools*, 42(4), 561–579. [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2011/10-0038\)](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2011/10-0038))
55. Whitely, C. i Colozzo, P. (2013). Who's Who? Memory updating and character reference in children's narratives. *Journal of speech, language, and hearing research*, 56(5), 1625–1636. [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2013/12-0176\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2013/12-0176))
56. Wong, A. M. i Johnston, J. R. (2004). The development of discourse referencing in Cantonese-speaking children. *Journal of Child Language*, 31(3), 633–660. <https://doi.org/10.1017/s030500090400604x>